

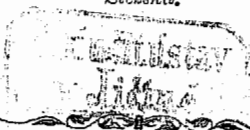
G.
Zeměpis *X-348.*
II-2254.
pro národní školy
na Moravě a v Slezsku.

Sepsal

KAREL STEINICH,
národní učitel.

Druhé, úplně přepracované vydání.

*S dřevorytinami a barvotiskovou mapou Čech, Moravy a
Slezska.*

V Praze.

Nákladem vydavatelovým.

1872.

2771.

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉ FAKULTY PRAŽSKÉ UNIVERZITY KARLOVY	
Signatura	U 1135
Inventurní číslo	20177

Tiskem a Rohlička a Sieverse v Praze.

Část I.

Země naše sama by člověku nikdy nevyhověla, kdyby jí v tom jiné nebeské těleso nebylo pomocno. Beze *slunce* neměla by země naše ani světla ani tepla, bez nichž obou by zase ani člověk ani ostatní tvorové boží na zemi obstáli nemohli, poněvadž světlo a teplo jsou nutnou podmínkou veškerá života ústrojného. Dobře pozorovati můžeme na klíčících bramborech, v tmavém sklepě se nacházejících, jak se tu vleče klíč bramborový bledý, tenounký a nezdařený po zdi sklepní k malému okénku a jak mile byl světla dostihnul, hned pravé barvy nabývá a daří se.

Podobně i s člověkem by se dělo, kdyby ve věčné tmě byl držán.

Pozorujeme to na lících věžňových, jak blednou a chřadnou.

Věci, skrze něž paprsky slunečné pronikati mohou, jako sklo, čistá voda atd., nazýváme věcmi *průzračnými* čili *průhlednými*; věci pak, které paprskům slunečným překážejí čili zaclánějí, jako kámen, dřevo atd., zoveme věcmi *neprůzračnými* čili *neprůhlednými*.

Takové neprůzračné těleso jest také naše země, na níž žijeme.

Zádné takové těleso nemůže pak jediným světlem v stejné době na všech stranách osvětleno býti; proto nechávají neprůhledná tělesa vždy za sebou stín.

Podržíme-li jablko nebo nějakou kouli z neprů-

hledné hmoty před rozžhatou svící, shledáme, že jedna polovice koule bude osvětlena, kdežto druhá zůstane v stínu.

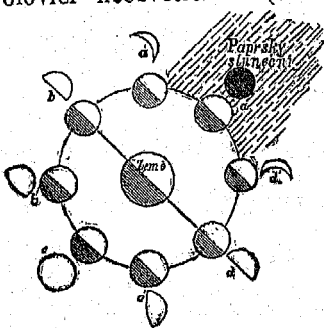
Co tuto o každé malé kouli před rozžhatou svící platí, platí též o naší zemi před zářícím sluncem, poněvadž se země naše podobá kouli.

Kdyby však slunce a země nepohnutě k sobě stály, zůstávala by vždy jen táž k slunci obrácená strana země osvětlena, kdežto by druhá (protější) strana věčnou měla tmou.

Byla však vůle dobrotivého Tvůrce, aby celá země rozličnými jeho tvory byla oživena; a proto učinil, aby slunce stálo a země kolem své osy se otáčela.

Pohybáním tímto přichází strana osvětlená znenáhla do stínu a ze stínu zase do světla, tak že, čeho na jedné straně ubývá, tolik opět s druhé strany přibývá, čímž se stává, že ustavičně polovice zemské koule osvětlená a polovice tmavá zůstává.

Když jest měsíc obrácen k zemi naší touto polovicí neosvětlenou (viz obr. 1. a), říkáme, že jde na nov; za týden po tom vidíme již (pravou) půli polovice osvětlené (b), což nazýváme první čtvrtí; po dalším týdnu vidíme celou osvětlenou polovici (c) — jest to úplněk; po opětném uplynutí téhodne vidíme zase jen půli osvětlené polovice (d) (levou) — měsíc

Obr. 1.

jde na *schůď*, jest *poslední čtvrt*. Za týden na to jest zase *nov*.

Jsmo-li na straně, k slunci obrácené, říkáme, že máme *den*, a pakli na straně, od slunce odvrácené, tu zase *noc*.

Tím, že země ustavičně stejně se točí, nemůže býti nikdy dvakráte po sobě *den*, ani dvakráte *noc*, nýbrž vždy po noci *den* a po dnu zase *noc*, čemuž říkáme, že *den* a *noc* se střídají.

Mluvívá se obyčejně, že slunce vychází a zapadá, jako by se slunce pohybovalo a země stála. Ale není tomu tak; země se točí a slunce stojí. Že se nám to zdá obráceně, jest pouhé šálení našeho zraku; neboť čím rychleji se na voze nebo po lodi na vodě pohybujeme, tím více se nám zdá, že stojíme, a předměty kolem nás že ubíhají.

Ostatně kdyby i toho nebylo, jsme o této pravdě učenými hvězdáři dostatečně přesvědčeni.

Když po uplynulé noci ta strana země, na níž se nacházíme, ponenáhlu k slunci se obrací, a ono se nám ukazovati počíná, říkáme, že slunce *vychází*; dobu tuto zoveme *jitrem* (ránem), a stranu, kde se nám slunce ukázalo, *východem*.

Ztrácí-li se nám slunce na protější straně východu, říkáme, že slunce *zapadá*; dobu, kdy zapadá, zoveme *večerem*, stranu pak, kde zapadá, *západem*.

Celou dobu od vyjití až do zapadnutí slunce nazýváme *den světlý*.

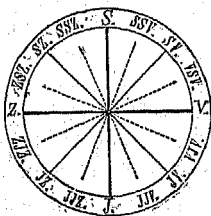
Zdá se nám, jakoby slunce od svého východu až do západu nad námi cestu v podobě oblouku konalo. Přejde-li slunce do půl cesty (oblouku), jest půl dne čili *poledne*.

Stranu tu, kam se obrátit musíme, chceme-li

o polednách přímo k slunci stát obráčení, nazýváme *jih* (polední stranu).

Jako den světlý, tak i noc dělíme na dvě rovné části. Chtěl-li by někdo o *půl noci* přímo proti slunci se obrátiti, stál by obráceně proti jihu; stranu tuto nazýváme *sever* (půlnocní stranu).

Než se země kolem sebe jednou otočí, znamenáme tedy čtyry denní časy: *jitra* (ráno), *poledne*, *večer* a *půlnoc*; a dle těchto pak čtyry hlavní strany (úhly) světa: *východ* (V), *jih* (J), *západ* (Z) a *sever* (S).

Obr. 2.

Podlé těchto hlavních stran nazýváme stranu mezi jihem a východem — *jihovýchodní* (JV); mezi jihem a západem — *jihozápadní* (JZ); mezi severem a východem — *severovýchodní* (SV); mezi severem a západem — *severozápadní* (SZ). (Viz obr. 2).

K pojmenování těchto vedlejších stran světa bereme za základ jih a sever.

Den a noc spolu nazýváme také jedním slovem *den*, který počíná vždy po půl noci. Čas čili dobu dne s nocí rozdělujeme na 24 menší stejné doby čili *hodiny*, každou hodinu na 60 *minut* a minutu na 60 *sekund*. Na místě 24 hodin počítáme na hodinovém stroji dvakrát 12 hodin, což jednostejné jest. Kdyby den noci vždy byl roven, připadla by polovice (12 hodin) na den a též tolik na noc.

Pravili jsme, že se nám zdá, jako by slunce za dne nad námi cestu v podobě oblouku konalo, než ta cesta nebývá vždy stejně dlouhá, a proto

nemáme také pořád stejně dlouhé dny. Vidáme, jak oblouku časem přibývá a někdy zase ubývá; odtud tedy, že někdy delší, někdy zase kratší dny máme.

Když jest oblouk největší, vychází slunce ve 4 hodiny zrána a zapadá v 8 hodin na večer; den trvá 16, noc pak 8 hodin. Tu jest den nejdelší a noc nejkratší. Slunce stává toho času nejvýš nad námi, paprsky jeho padají skoro kolmo (svisle) na naši zemi, kolem nás o zemi se odrážejí a hojně hřejou, — máme největší tepla. Čas ten nazýváme začátkem *léta*.

Na to počíná dne ubývati. Co u dne ubývá, to na noci přibývá, tak že v jistý čas se vyrovnají; tu má den 12 a noc též 12 hodin. Jmenujeme to jinak také *rovnodennost*. Tehdaž vychází slunce o 6. hodině ráno, a o 6. hodině večer zapadá. Slunce nestojí již tak kolmo nad zemí a proto nehřeje tak silně jako na počátku léta.

Letní čas minul, — máme začátek *podzimku* (jeseň).

Tu však nepřestává dne ubývati a noci přibývati, až slunce v 8 hodin ráno vychází a ve 4 hodiny odpoledne zapadá.

Jako byl na počátku léta den 16 a noc 8 hodin, tak jest nyní den 8 a noc 16 hodin dlouhá. Tenkrát padají paprsky slunečné šikmo na naši zemi, neodrážejí se od země tím směrem jako v létě a málo tedy zahřívají; zima a mrazy nastávají, a my říkáme, že jest počátek *zimy*.

Od toho času počíná zase dne přibývati a noci ubývati, až se den a noc zase vyrovnají; slunce vychází a zapadá jako na začátku podzimku v 6 hodin.

Čas zimní uplynul; slunce stává výše na obloze,

více hřeje, mrazy ponenáhlu přestávají, a celá příroda se k novému životu probuzuje; nastává nám *jaro*.

Máme *rovnodennost jarní a podzimní*.

Od začátku jara nepřestává dne a spolu také tepla přibývati, až jest zase den nejdelší a noc nejkratší — totiž začátek léta.

Jaro, léto, podzim a zima činí vespolek jeden rok.

Než všechny tyto čtyry roční časy minou, koná země naše také cestu kolem slunce, při čemž se $365\frac{1}{4}$ krát kolem své osy otočí, t. j. $365\frac{1}{4}$ dne mine, než země na to místo přijde, kde před rokem byla.

Jelikož my obyčejně jen 365 dní na rok počítáme, má země každoročně o čtvrt dne zmeškáno, což ve 4 létech jeden celý den činí.

K vyrovnání toho béřeme na každý čtvrtý rok o jeden den více (366 dní), a takový o den prodloužený rok nazýváme — *rokem přestupným*.

Rok dělíme jinak na 12 stejných dob nebo-li *měsíců*, a jmenujeme je: *leden, únor, březen, duben, květen, červen, červenec, srpen, září, říjen, listopad a prosinec*.

Rozdělení roku na měsíce neřídí se pravidelně ročními časy. Nový rok začíná prvním lednem brzy (za týden) po vánočních svátcích, jež v prosinci na počátku zimy slavíme.

Rok nemůžeme na 12 rovných dílů bez zbytku rozdělit: po 30 dnech jest málo a po 31 zase mnoho. Ti, jenž rozdělení roku na měsíce upravovali, dali *prvnímu, třetímu, pátému a sedmému*, pak *osmému, desátému a dvanáctému*, — nebo-li od prvního až do sedmého vždy *lichému*, a od osmého vždy *sudému* — měsíci po 31 dnech, čímž

se zase dva dni nedostávaly, aby ostatních 5 měsíců po 30 dnech mělo. Nedostávající se dva dni vzali se měsíc druhému (únoru), který tedy jen 28, ostatní 4 měsíce pak po 30 dnech čítají. V přestupný rok má měsíc únor o jeden den více.

V obyčejném počítání, kde měsíc jménem se neudává, běreme vždy jen 30 dní na měsíc; na př.: Někdo platí služebníkovi 40 kr. denně; kolik měsíčně? Odpověď: 30krát 40 kr.

Jinak ale, řekneme-li: Někdo vyšel pátého května z domu a posledního se vrátil. Zde udán jest měsíc jménem, a proto počítá se tolik dní, kolik jich měsíc květen má.

Někdy říkáme též 4 týdnům měsíc, ale jen tenkrát, mluvíme-li pouze o jednou 4 nedělích: dvakrát 4 neděle nikdy za 2 měsíce počítati nesmíme.

Část II.

Otec, matka a děti pospolu nazývají se *rodinou*. K rodině počítáme též sluhy a služky, při řemeslech učeníky a tovaryše.

Společnost rodinná, ač mnohdy dosti malá, neudržela by se v pořádku, kdyby nebylo někoho, kdoby jí poroučel.

Otec poroučí celé rodině, nejen že z celé rodiny bývá nejzkušenějším, nýbrž i proto, že o celou rodinu se stará. Sám Bůh také ve čtvrtém přikázání poroučí dětem, aby rodičů svých poslouchaly.

Že otec celé rodině poroučí, jako hlava celému tělu, nazýváme otce *hlavou* rodiny.

Více rodin, které společně v jednom místě ve

více obydlích (domech) usazeny jsou a z většího dílu nějaké jmění, jako: pole, louky, lesy atd. k společnému užívání mají, jmenujeme *obec*, již pak buď *městem* neb *vesnicí* (dědinou) zoveme.

Mezi městem a vesnicí jest ten rozdíl, že obyvatelé ve vesnici obyčejně rolnictvím a chovem dobytka se živí, kdežto v městě nejvíce řemesla a obchod se provozují.

Řemesla a obchod v městech podporují zvláště týdenní a výroční trhy, jichž vesnice nemají.

Jelikož v obci mnoho rodin společně žije, musí tu někdo býti, kdo by veřejný pořádek udržoval a obecní jmění spravoval. Hlavu města nazýváme *měšťanostou*, *purkmistrem* neb *starostou*, hlavu vesnice pak *starostou* neb *představeným*. Jemu k ruce jest výbor obecní.

Obyvatelé společně v obci žijící nazývají se *občané*, mezi sebou pak *sousedé*, poněvadž vedle sebe usazení čili usedlí jsou.

Obec, čili místo, kde jsme se narodili, jest náš *domov*.

Náš domov jest *),
poněvadž jsme se tu narodili.**)

Nezůstáváme ustavičně od svého zrození v domově svém, aniž bychom se někdy nevzdálili. Jsou rozličné potřeby v našem životě, kde nuceni jsme, ne-li na vždy, aspoň na čas domov opustiti. Buď za řemeslem, obchodem, neb za svým vzděláním ubíráme se do obcí jiných, více neb méně našeho domova vzdálených.

Pohlédneme-li s vyvýšeného místa svého domova kolem sebe na všechny strany, spatříme

*) Udej jméno svého domova.

***) Vzor místopisu na posledním listu .

pole, louky, lesy, potoky, vrchy, vesnice a někde i města.

Co na blízku našeho domova jest, nazýváme svým *okolím*.

Tak bychom na př. spatřili na straně východní svého domova:*)

.....

.....

Na straně jižní:

.....

.....

Na straně západní:

.....

.....

Na straně severní:

.....

.....

Tato místa v našem okolí nejsou od nás ani od sebe stejně vzdálena.

Vzdálenost místa jednoho od druhého měříme na sáhy; 4000 sáhů činí jednu rakouskou *míli*. Na místo 1 míle říkáme také *dvě hodiny cesty*, poněvadž člověk musí 2 hodiny pohodlně jít, než míli cesty ujde.

Víme, že mnohdy rodiče svým vzdáleným dětem, aneb děti vzdáleným svým rodičům obrázky za-

*) Prázdná místa vyplň jmény míst svého okolí.

sílají, z nichž hned na první pohled děti své rodiče, aneb rodičové své děti poznávají. Je-li obrázek takový na př. 15krát menší než skutečná velikost člověka, jehož představuje, musí být na něm vše ostatní, jako: nohy, ruce, oči, nos atd. 15krát menší, jen forma (podoba) zůstává nezměněna; co na člověku jest přímého, křivého a okrouhlého, zůstane na obrázku opět přímé, křivé a okrouhlé.

Jako malíř člověka v zmenšené míře může vypočítati, že ho na první pohled poznáváme, můžeme i my sobě polohu okolní krajiny na tabuli neb na papíře vypočítati, jak bychom ji viděli, kdybychom na ni v skutečnosti s výšky pohlíželi.

Při vyobrazení větší krajiny není ale možno na tabuli neb na archu papíru města a vesnice se všemi domy, lesy se všemi stromy atd. naznačiti; proto znamenáme města a vesnice buď kroužky neb body, silnice a cesty přímými neb křivými, řeky pak vlnovitými čarami. A že se to jen v zmenšené míře díti může, užíváme k udání vzdálenosti jednoho místa od druhého na místo míře jistého měřítka, jako: stopy, palce atd., dle toho, v jaké velikosti vyobrazení míti si přejeme.

Jest to již v obyčeji pro stejnost, že polohu krajiny tak vyobrazujeme, jako bychom na ni, jsouce obličejem k severu obráceni, s výšky pohlíželi.

Dle toho znamenáme na tabuli neb na papíru sever proti sobě (nahore), jih k sobě (dole), východ na pravé a západ na levé straně.

Zkusme tedy, vyobraziti okolí svého domova na tabuli. Za měřítko přijmeme 2 stopy pro jednu míli.

Domov svůj zaznamenáme tuto bodem u prostřed tabule.*)

Vyobrazení takové nazývá se *mapou*.

Jako okolí dá se i celá země se všemi městy, vesnicemi, řekami atd. vypočítati.

Země ta, ku které náš domov patří, jest naše *otčina* čili *vlast*.

Náš domov leží na *Moravě*; jest tedy *Morava* naše *vlast*.

Obyvatelé *Prerovští*, *Hustopečtí*, *Jihlavští* atd. bydlí s námi také na *Moravě*, mají s námi stejnou *vlast*: — jsouť naši *krajané*.

Všickni krajané v zemi dohromady činí *obyvatelstvo* té země.

Národem zoveme všechny rodiny, které stejným jazykem mluví.

My mluvíme slovansky; jsme *Slované*.

Na *Moravě* žijí dva národové společně: *Slované* a *Němci*.

Slované jsou tu ve většině, tak že přichází vždy na 100 lidí 70 *Slovanů*, 28 *Němců* a 2 *Židé*.

S námi *Slovany* (*Moravany*) mluví stejným jazykem *Čechové*, *Slezáci* a *Slováci* v *Uhrách*; pocházíme s nimi z jednoho rodu *Slovanského*, jsouť oni naši bratři, tvoříme společně národ *Českoslovanský*.

Čechoslované na *Moravě* jen s nepatrnými proměnami užívají téhož jazyka jako *Čechové* a dělí se dle jazykových proměn na *Čechoslovanské Hanáky*, *Horáky*, *Slováky*, *Valachy* a *Chorváty*.

1. *Hanáci* slují obyvatelé požehnané *Hané* a části nížiny řeky *Moravy* v okolí *Výškova*, *Olomouce*, *Lipníka* a *Kroměříže*;

*) Vzor ku kreslení okolí na posledním listu.

2. *Hordci* slují obyvatelé Českomoravského pohorí blíže hranic Českých; řeč jejich neliší se v ničem od řeči České;

3. *Slováci* obývají celou východní část Moravy a na jihu kolem Břeclavy;

4. *Vulaši* slují obyvatelé horního poříčí Bečvy; řeč jejich činí přechod z Českoslovanského k Polskému;

5. *Chorváté*, před třemi sty lety (okolo r. 1580) na jižní Moravě v Novém Přerově, Gutfeldu a Frelštorfu osazení, čítají as 1000 duší.

Vlast naše jest nám nejbližší; v ní jsme se zrodili, v ní jsme poznali Boha a byli vychováni, v ní se svými krajany společně žijeme: jsme povinni tedy, vlast svou jako matku milovati.

Jelikož řečí rozum svůj vzděláváme, a jen rozumnému občanu možno jest, k blahu vlasti a národa přispívati: jest tedy svatou povinností celého národa, aby jazyk svůj zveleboval, umění své jím pěstoval a rozšiřoval, a jeho jako kletotu po předcích zděděného si vážil, zemskými zákony zavedený pořádek a svornost občanskou podporoval, a, seč jeho síly jsou, ve svém povolání k obohacení vlasti pracoval.

Kdo tak svůj národ a svou vlast miluje, sluje *národovcem* čili *vlastencem*.

Každý občan, nechť jest jakéhokoliv povolání, může a má také dobrým býti vlastencem.

Tak na př. *rolník*, který své hospodářství suází se tak zvelebovati, aby hojně dobrých plodin vytěžil; *řemeslník*, jenž co možno dokonalé výrobky zhotovuje; *obchodník*, který přebývající domácí plodiny a výrobky v cizích zemích dobře odbyti a potřebné zase z cizích krajín v mírných cenách opatřovati hledí; *lékař*, který svou hor-

livostí a opatrností pracovitému lidu a živitelům rodin ku zdraví pomáhá; učitel, jenž se přičiňuje, aby ze svých svěřenců mravné a moudré občany vychoval; — a vůbec *každý jiný, kdož povinností svého povolání svědomitě zadost činí, miluje vlast svou, — jest vlastencem.*

Část III.

Jako v rodině a obci, tak musí i pro celou zemi někdo býti, kdo by o zemský pořádek a o blaho občanův se staral.

Zeměpán stará se přiměřenými zákony, aby nám nebylo ublíženo na jmění, na cti, na zdraví neb dokonce na životu. *Zákony* čili *pravidla* pro celou zemi, jak se každý občan zachovati má, vydává zeměpán spolupůsobením *zemského sněmu*, t. j. zástupcové zemští na sněmu ku přání zeměpána zákony dle potřeb a poměrů zemských vypracují a vypracované, většinou sněmu schválené, zeměpánu k nejvyššímu potvrzení předloží.

K provedení rozkazů svých má zeměpán k ruce své *úředníky* a *rojsko*.

Užije-li proti nám kdo násilí, máme to úřadu patričně oznámiti: tento pak vinníka dle zákona pokutou, vězením, žalářem neb dokonce také usmrcením potrestá. Zdráhal-li by se pak vinník trestu vyřknutý podstoupiti, donutí ho k tomu moc vojenská. Mimo to chrání nás vojsko před vpádem cizích nepřátel.

Úředníci a vojsko jsou potřebou zemskou; a že nemohou jinými pracemi výživu sobě hledati, jest povinností občanů, aby nesli náklad na ně. Za tím účelem odvádějí živnostníci, řemeslníci, obchod-

níci atd. daně, z nichž se úředníci zemští a vojsko vydržují.

Jelikož toho potřeba nežádá, aniž výlohy tomu dopouštějí, aby každá jednotlivá obec pro sebe zvláštní úřad se zemskými úředníky měla, spojeno jest více obcí dohromady a dán jim jeden úřad společný.

Obce, k jednomu takovému úřadu přivtělené, nazývají se *okres*, a úřad ten *okresní hejtmanství*, které má vždy jméno místa, v němž se nachází.

Každé hejtmanství jest zároveň *okresem školním* a obsahuje buď jeden nebo více *okresů soudních*.

Naše obec jest v okrese, poněvadž okresní hejtmanství, k němuž náležíme, sídlí v*)

Morava rozdělena jest na 30 takových okresních hejtmanství a sice: 1. *Šumperk*. 2. *Zábřeh*. 3. *Litovel*. 4. *Šternberk*. 5. *Římařov*. 6. *Olomouc* (okolí). 7. *Prostějov*. 8. *Hranice*. 9. *Nový Jičín*. 10. *Místek*. 11. *Valašské Meziříčí*. 12. *Uherský Brod*. 13. *Uherské Hradiště*. 14. *Holešov*. 15. *Kroměříž*. 16. *Výškov*. 17. *Kyjov*. 18. *Hodonín*. 19. *Hustopeč*. 20. *Mikulov*. 21. *Krumlov*. 22. *Znojmo*. 23. *Dačice*. 24. *Jihlava*. 25. *Třebíč*. 26. *Velké Meziříčí*. 27. *Nové Město*. 28. *Moravská Třebová*. 29. *Boskovice*. 30. *Brno* (okolí).

Před několika lety ještě byla Morava rozdělena na 6 krajů a sice: *Brněnský*, *Uhersko-Hradištský*, *Jihlavský*, *Znojemský*, *Olomoucký* a *Novo-Jičínský*.

Každý kraj zaujímal několik okresů, což

*) Každé vytečkované místo vyplň potřebným jménem.

pro lepší přehled až po tu dobu zachováváme a říkáme, že Bystřice leží v Jihlavsku, Vranov v Znojemsku atd.

Brno a Olomouc nepatří k žádnému kraji, jsou města samostatná.

Největší kraj je Brněnský, nejmenší Znojenský.

Jako měříme povrch pole na čtverečné sáhy, tak měříme povrch celé země na čtverečné míle.

Morava má 404 čtverečné míle, t. j. na povrchu země Moravské dají se představití 404 tabule, kde by byla každá 1 míli dlouhá a 1 míli široká.

Obyvatelstva jest na Moravě asi 2,000.000, z nichž skoro $\frac{3}{4}$ jsou Slované, ostatní Němci.

Vzhledem ku správě církve katolické rozděluje se Morava na dvě biskupství:

1. Arcibiskupství Olomoucké a 2. biskupství Brněnské;

Biskupství, čili řeckým slovem *diocese*, jest okres země, jenž biskupovi k duchovnímu řízení jest svěřen.

V sídle každého biskupství, jako v Olomúci a v Brně, zřízeny jsou semináře bohoslovecké (theologické), t. j. ústavy, v nichž po čtyřleté přípravě synové nábožných rodičů biskupem na kněžský stav bývají posvěceni.

Část IV.

V záležitostech veřejného pořádku dostávají obce všechna nařízení od úřadův okresních, a tyto zase od nejvyššího úřadu zeměpanského, který na místo zeměpána celou zemi spravuje a *ndměstni-*

ctvím čili místodržitelstvím sluje. Místodržitelství jakožto nejvyšší úřad zemský sídlí také v největším městě.

Největší město na Moravě jest

Brno.

Brno leží na rovině pod hradem Špilberkem mezi dvěma řekama, Švarcavou a Svitavou, jež se pod městem spojují; má 2300 domů a 73000 obyvatelův; jest sídlem zemských úřadův a biskupa.

Brno bylo původně podhradím hradu Brněnského (Špilberku), a nynější předměstí *Staré Brno* na jižní straně pod Špilberkem nazývalo se původně *Luže*.

Za času údělného knížete Brněnského Konrada I. (1054—1092) začalo se přetvořovati podhradí Brněnské v obec dle německého způsobu, do níž se vždy více Němcův z říše táhlo.

Král Václav I. udělil Brnu r. 1243 znamenité městské právo, od kteréžto doby město vždy více se zmáhalo, až se stalo nejpřednějším.

Brno s hradem Špilberkem a někdejšími 27 předměstskými obcemi tvoří od r. 1850 jednu politickou obec, která se z ohledů policejních na čtyry městské okresy rozděluje.

Hrad *Špilberk*, druhdy sídlo údělných knížat Brněnských, sloužil od r. 1740 až do r. 1858 za státní vězení císařství Rakouského.

Brno má 15 katolických kostelův, jednu evangelickou modlitebnu a jednu israelitskou synogogu.

Katedrálňý kostel *sv. Petra* a farní kostel *sv. Jakuba* předčí výstavností svou ostatní.

Biskupský chrám *sv. Petra* na nejvyšším místě města, *Petrov* zvaném, byl původně za knížete Mojmíra založen, od krále Svatopluka obnoven a od *sv. Methoděje* r. 884 posvěcen.

Hlavní farní chrám sv. *Jakuba Většího* ze 14. století, téměř uprostřed města, vyniká ozdobnou gothickou stavbou a nejvyšší věží (280') na Moravě.

Na hřbitově starobrněnském pochován slavný učenec Jos. Dobrovský († 1829).

Brno má mnoho *vzdělávacích a dobročinných* ústavův.

Mezi ústavy vzdělávacími vynikají: 1. *Ústav theologický, polytechnika, ústav pro hluchoněmé a nevidomé, jedno slovanské a jedno německé gymnasium, státní vyšší a obecní nižší reálné škola, vyšší dívčí škola, chlapecký seminář a 11 hlavních škol.*

Též jest v Brně *vzdělávací ústav pro učitele českých národních a občanských škol.*

2. *Františkovo museum* s krásnou sbírkou kněh, živočichův, bylin, nerostův, obrazův a starožitností.

K dobročinným ústavům náležejí:

1. *Zemská všeobecná nemocnice*, kde chorobní lidé z blízkých i vzdálených krajů Moravských přičiněním nejzkušenějších lékařů zdraví nabývají.

Vedle této jsou zde ještě nemocnice *Milosrdných bratří, Alžbětinek, dětská a vojenská nemocnice.*

2. *Zemský blázinec*, kde choromyslní lidé, kteří by mnohdy v společnosti svým nerozumným počínáním nebezpečnými býti mohli, lékařským ošetřováním zdravých smyslů nabývají.

3. *Sírotčinec Milosrdných sester*, dvě opatrovny maličkých a j. v.

4. *Filiálka c. k. Rakouské úvěrní banky* a jiné úvěrní ústavy.

Mimo to jest v Brně mnoho spolků k podporování průmyslu, obchodu a chudého lidu.

V průmyslu vyniká Brno četnými továrnami

na všeliké vlněné zboží a kůže. Počet továrních dělníků udává se na 40.000 duší.

Čtyry výročné trhy, z nichž každý 14 dní trvá, náležejí k nejdůležitějším v říši Rakouské.

Lužanky a Pisárky — příjemné parky k zábavným procházkám.

Ze Brno jest sídlem nejvyšších úřadův a ústavů pro celou Moravu, nazýváme Brno *hlavním městem na Moravě*.

Olomouc, někdejší hlavní město Moravy, nyní pevnost na řece Moravě s 18.000 obyvateli, skládá se ze tří částí: z hradu, předhradí a města; jest sídlem arcibiskupa, theologického semináře, krajského soudu, má jedno české a jedno německé gymnasium, vzdělávací ústav pro učitele německých národních a občanských škol, vyšší reálku a národní školy.

Metropolitní (arcibiskupský) chrám *sv. Václava* na hradě na příkré skále byl od knížat Olomouckých Oty Černého a synovce jeho Václava Pobožného mezi r. 1107—1130 nákladně vystavěn, ale pozdějším přestavováním v nynější neladný způsob přiveden.

Zvon *sv. Václava* při kostele tomto jest 136 centů těžký, největší zvon na Moravě.

Vystavěním 22 podzemních tvrzí kolem města stala se Olomouc pevností velmi důležitou, ovšem ale na újmu vývoji města, neboť jako v každé pevnosti, jest i zde průmysl nepatrný.

Pamětihodné jest dále místo *Velehrad*, někdejší sídlo moravských knížat; sem přišli za panování knížete Rastislava r. 863 svatí bratři Cyrill a Methoděj, aby víru Kristovu našim praotci v jazyku mateřském hlásali. Zde byl český kníže Bořivoj asi r. 873 od *sv. Methoděje* pokřtěn.

Znamenítejší místa jsou ještě :

Adamov a *Blansko* s železnými hutěmi a znamenitými jeskyněmi v okolí (*Macocha*, *Býčí Skála* a j.).

Slavkov, památné místo z války r. 1805.

Hustopeč, velké trhy na koně, pak hovězí a vepřový dobytek z Uher.

Lednice s krásným zámkem a nádherným parkem knížete *Lichtensteina*.

Znojmo na řece *Dyji*, přes níž velkolepý železniční most 27 sáhů vysoký postaven ; rozsáhlý obchod s vínem ; hospodářská škola, vyšší gymnasium a reálka.

Luka (*Klosterbruck*) s vyšším učelištěm vojenských inženýrův.

V *Přiměticích* (*Brendiz*) žil *Prokop Diviš*, nálezece hromorozvodu (+ 1765).

Jihlava na soujmenné řece má velké náměstí, velkou továrnu na tabák a průmysl soukenický, vyšší gymn. a reálku.

Velké Meziříčí a *Náměšť*, průmyslná města.

Moravská Třebová s nižším gymnasiem.

Zábřeh, znamenité štěpařství a obchod s ovocem.

Šumperk a *Šternberk* s průmyslem bavlnickým a plátenickým.

Svatý Kopeček, poutnické místo blíže *Olomouce*.

Přerov s hospod. školou a vyšším gymn.

Prostějov, valné obilní trhy a továrny na slad, česká vyšší reálka.

Kroměříž, úhledné město se zámkem a nádherným parkem arcibiskupa *Olomouckého* a s gymnasiem.

Uherské Hradiště, zbytek starého *Velehradu*, kde někdy *Svatopluk* a arcibiskup sv. *Methoděj* sídleli ; české gymnasium.

Nivnice u Uherského Brodu, rodiště slavného
Jana Am. Komenského.

Rožnov pod Radhoštěm s ústavem léčitelem.

Část V.

Markrabství moravské podobá se čtverhranu s úhly, proti čtyřem stranám světa obrácenými, jež se tří stran hory obkličují. Na západní straně *Českomoravská vysočina*, na severu *Sudety* čili *Jesenické hory* a na východě *moravské Tatry*. Nejvyšší vrcholy jsou *Praděd* v Sudetách a *Radhošť* v Tatrách. *)

Prameny vodní v horách vznikající mají svah k jihu, na kteréž straně země moravská jest otevřena.

Hlavní řeka *Morava* má své prameny pod temenem *Sněžníka* blíže hranic českých, protéká zemí moravskou směrem od severu k jihu a padá pod *Děvínem* v *Uhrách* do *Dunaje*.

Veškerá délka činí 52 míle, z nichž na *Moravu* 41 míle připadá.

Při ní leží větší místa: *Litovle*, *Olomouc*, *Kojetín*, *Kroměříž*, *Napajedle*, *Uh. Hradiště*, *Ostroh*, *Veselí* a *Hodonín*.

Nejdůležitější přítoky *Moravy* jsou: Na levém břehu *Bečva* u *Tovačova* a *Olšava* blíž *Uh. Hradiště*; na pravém břehu *Haná* pod *Kojetínem*, *Blatná* blíž *Tovačova* a *Dyje* blíž *Staré Břeclavy*.

Prvé než se *Dyje* do *Moravy* vleje, přijímá na své cestě u *Mušova* spojené vody *Jihlavy* a *Švarcavy*. Do *Švarcavy* vlévá se dříve u *Přísenic* nedaleko *Brna* *Svitava*.

Druhá důležitá řeka *Odra*, která jen 6 mil

*) *Praděd* 4260' — *Radhošť* 3556'.

moravskou zemí teče, má svůj počátek v Oderském pohoří a padá do Baltického moře.

Velkou důležitost pro své léčivé účinky mají do sebe vody *minerální*, jichž v rozličných nemocích buď se užívá aneb z nichž koupele (lázně) pro nemocné se připravují.

Znamenitější zřídla a lázeňská místa jsou v *Luhačovicích*, ve *Velké Losině*, v *Ondřejově*, v *Březové*, ve *Velké Slatině*, v *Koryčanech*, v *Čejčích* a v *Napajedlech*.

V polním hospodářství vyniká Morava nad mnohé rakouské země. Požehnaná krajina *Haná* poskytuje hojnost obilí, krajina na řece Dyji hojnost vína. Vyhlášené jsou také *Znojemské* okurky a *Ivančický* chřest čili špargl.

Tam, kde jedině vzdělávání půdy obyvatelstvu potřebné výživy dáti nemůže, zanášejí se lidé výrobou a šlechtěním přírodnin, což jinak jmenujeme *průmyslem*.

Jak rozsáhlý jest průmysl na Moravě, tomu nasvědčuje nesčíslné množství továren a závodů na výrobky rozličných druhů, jako jsou :

1. Výrobky z kovů.

Morava netěží *zlata* ani *stříbra*, za to jest výroba *železa* znamenitá. Nejdůležitější hutě jsou v okolí *Adamovském* a *Blanském*.

Nám nejbliže v

2. Dobývání kamenného uhlí.

Kamenného uhlí dobývá se na Moravě veliké množství, nejvíce však v dolech *Rosických* a *Oslavanských*.

3. Výrobky hlíněné a porcelánové.

Hlíněné zboží nejvíce vyrábí se v okolí *Ivan-*

čickém a v Znojemsku. Porculánových továren má Morava 14; nejlepší ve Vranově, v Kravsku a v Olomúčanech u Blanska.

Nám nejbliže v

4. Výrobky skelné.

Sklo vyrábí se na Moravě v 18 hutích; nejznamenitější továrny jsou v Koryčanech, Opatově a na zrcadelné sklo v Protivanově.

Nejbliže v

5. Výroba cukru.

V krajích, kde úrodná půda s dostatek obilí podává, pěstuje se též burák (cukrová řepa) na cukr.

Tento hospodářský průmysl povznesl se za poslední doby na stupeň veliké dokonalosti, neboť počet cukrovarů každým rokem se množí, tak že jich nyní na Moravě okolo 40 počítati můžeme.

Nejbližší v

6. Výrobky lněné.

Tato nejstarší větev průmyslu moravského byla velmi důležitá, pokud nebylo jí zápasiti s výrobky bavlněnými. Ač roste na Moravě dosti lnu výborného, přece již nemůže Morava závoditi (konkurovati) s cizozemskem, kteréž při vyrábění lněného zboží strojův užívá. Hebké plátno vyrábí se v Janovicích, v Šumberku a v Šternberku.

7. Výrobky bavlněné.

Bavlnictví nepovzneslo se na Moravě na vysoký stupeň, jelikož větším dílem ještě rukama se pracuje, a příze z Vídně a z Čech sem dovážeti se musí.

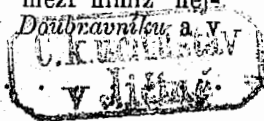
8. Výrobky vlněné.

Tato větev průmyslu jest na Moravě nejznamenitější, tak že Morava i s cizozemskem směle může konkurovati. Sukno vyrábí se as v 25 městech na Moravě. Hebké a moderní látky zhotovují se nejvíce v *Brně* a *Náměšti*; hrubé sukno vyrábí se nejvíce v *Jihlavě* a *Svitavách*, a sukna k vyvážení do východních zemí dělají se v *Novém Jičíně*, v *Lipníku*, v *Hranicích* a ve *Val. Meziříčí*.

9. Papírnictví.

Od té doby, co v cizině se počal papír vyráběti stroji, sklesly papírny Moravské, tak že jen as v 28 se posud pracuje, mezi nimiž nejvíce vyrábějí papírny v *Brně*, v *Dobrušavě* a v *Tišnově*.

Nejblíže nám v

10. Tabák.

Tabák na Moravě se nepěstuje, nýbrž přivážen bývá z Uher, kde jen vláda právo sobě nechala, jej kupovati a zase prodávati, což řeckým slovem jmenujeme *monopól*.

Na spracování tabáku zřízeny jsou na Moravě továrny v *Hodoníně* a v *Jihlavě*.

Máme na Moravě ještě mnohá jiná odvětví průmyslu, jako: výrobky dřevěné, mydlářské, zboží z koží a kožešin, vyrábění lihovin, octa, piva atd.

Průmysl a z něho pocházející obchod podporují spojovací prostředky, jako: *obyčejné silnice* a *železnice*.

Důležité železnice jsou:

1. *Severní dráha císaře Ferdinanda* vychá-

zející z Vídně vstupuje u Břeclavy na půdu Moravskou, kdež se dělí na dvě větve, z nichž jedna jde do Brna a druhá přes Přerov do Olomouce, a také dále z Přerova přes Bohumín do Pruského Slezska.

Krátkým výběžkem jest s touto dráhou spojeno hlavní město slezské Opava.

2. *Severní státní dráha* spojuje se s předelou v Brně a v Olomouci; obě křídla pak v České Třebové se scházejí, prostředkující tak hlavní spojení Moravy s Čechami.

3. *Dráha Brněnsko-Rosická* k bohatým uhelným dolům Rosickým a Oslavanským.

4. Dráha (*severozápadní*) z Jihlavy přes Znojmo a z Brna přes Krumlov do Rakous.

5. Dráha z Brna do Olomouce a Přerova, která se u Nezamyslic rozchází.

6. Dráha z Olomouce do Krňova v Slezsku.

Část VI.

Zeměpán náš nevládne toliko na Moravě, nýbrž i také v *Čechách*, v *Uhrách*, v *Halíči*, v *Rakousích* a v jiných zemích, jež dohromady nazývají se *říší Rakouskou*.

V každé zemi má náš zeměpán zvláštní důstojnou *hodnost* čili *titul*. Na Moravě jest *markrabím*, v Čechách *králem*, v Rakousích *arcivévodou* atd.; pro všechny země společně čili pro celou říši jest *císařem* Rakouským.

Poněvadž od času sv. Štěpána, krále uherského, každý uherský panovník králem *apoštolským* se zove, a náš zeměpán co císař rakouský též králem uherským jest, má titul: *Jeho*

Apoštolské Veličenství císař rakouský František Josef I.

S Moravou na sever hraničí

Rakouské Slezsko.

Vévodství Slezské netvoří souvislý celek, nýbrž rozděleno jest cípem Moravy mezi Odrou a Ostravicí na dvě části, tak zvaná *území Opavské a Těšínské.*

Povrch země obnáší 93 čtvereční míle s 470.000 obyvatelů, z polovice *Němcův* a z polovice *Čechoslovanův* a *Polákův.*

Že země větším dílem hornatá jest, není tak úrodná jako Morava, podává však výborný len, z něhož se dobrá plátna od druhův obyčejných až do nejjemnějších zhotovují.

Hlavní řeky *Odra* a *Visla* pojímají v sebe veškeré vodstvo, jež ze země vytéká.

Hlavní město *Opava* čítá 20.000 obyvatelův; jest sídlem zemského hejtmana, jemuž v záležitostech politických podřízeno jest město *Opava* i veškerá okresní hejtmanství v zemi, jichž jest 7 a sice: *Bílské, Těšínské, Fryštatské, Opavské (okolí), Krňovské, Bruntálské a Frývaldovské.*

Opava má také gymnasium a úplnou realku.

Krňov na *Opavě* a na dráze z *Opavy* do *Pruska* se značným průmyslem soukenickým a plátenickým.

Gräfenberk, známý svým vodoléčitelem ústavem od *Priessnitz* založeným.

Frývaldov s průmyslem bavlnickým a plátenickým.

Frýdek, sídlo generálního vikáře biskupa *Vratislavského*, k jehož diecési tato část *Slezska* náleží.

Bílsko s výrobou zboží vlněného.

S Moravou na západ hraničí

Čechy.

Království České má samou přírodou vykázané hranice, jsouc jako věncem obklíčeno vysokými horami *Krkonošskými*, *Krušnými* a *Šumavou*, kdež nejvyšší kopce jsou: *Sněžka* v *Krkonoších*, *Klínová hora* (*Keilberg*) v *Krušných horách* a *Boubín* v *Šumavě**.

Hory tyto byly vždy národu Českému pevnými hradbami proti útokům cizích nepřátel.

Veškeré vodstvo České, které v nížinách v řeky a konečně v jediný veletok splývá, má svá zřídla v horách.

Hlavní řeka *Labe* má své prameny v *Krkonošských horách* a vlévá se za *Hamburkem* do *Severního moře*. Veškerá délka obnáší 130 mil, z kterýchž 54½ míle na Čechy přichází.

V běhu svém přijímá v Čechách tyto větší řeky: u *Jaroměře Úpu*, u *Josefova Metují*, u *Hradce Králové Orlici*, pod *Sezemícemi Loučnou*, u *Pardubic Chrudimku* (*Ohebku*), pod *Labskou Týnicí Doubravku*, nad *Poděbrady* u *Libice Cidli-ny*, proti *Toušni Jizeru*, u *Mělníka Vltavu* a u *Terezína Oharku*.

Povrch země obnáší 944 čtver. mil a počet obyvatelstva skoro 5 milionů, *Čechův* a *Němcův*, v té míře, že vždy na 3 Čechy 2 Němci přicházejí.

Hlavní město *Praha*, v rozkošné poloze na obou březích *Vltavy*, čítá 4000 domův a 160.000 obyvatelův; jest sídlem arcibiskupa a nejvyšších zemských úřadův.

Přes řeku *Vltavu*, která městem protéká,

*) *Sněžka* 5070' — *Keilberg* 4002' — a *Boubín* 4296'.

vedou 3 mohutné mosty, jeden kamenný a dva řetězové, pak řetězová lávka a dva velkolepé traťovody (viadukty) železných drah.

Na kamenném mostě, jež král český *Karel I.* (jako císař německý toho jména čtvrtý) r. 1357 založil, postavena jest mimo 30 jiných též bronzová socha sv. *Jana Nepomuckého*, ku kteréž každoročně 16. května tisíce lidí z Čech a Moravy putuje.

Celá Pražská obec na obou březích Vltavy rozděluje se pro lepší přehled na 5 částí, jež jinak *čtvrtmi* nazýváme.

Na pravém břehu Vltavy leží *Staré město* (I. čtvrt), *Nové město* (II. čtvrt) a *Josefov* čili *Židovské město* (V. čtvrt); na levém břehu Vltavy *Malá strana* (III. čtvrt) a *Hradčany* (IV. čtvrt).

Karlín na východní a *Smíchov* na jihozápadní straně Prahy považují se za předměstí Pražská.

Praha má mnoho kostelů, mezi nimiž chrám sv. *Víta* na hradě nejen pro svou bohatou a krásnou výstavnost, ale i pro své stáří a vzrešené památky první místo zaujímá, z nichž nejdůležitější pro nás jsou tyto:

1. Kaple *Svatováclavská* — u vchodu do chrámu v pravo, r. 1366 vystavená — jejíž stěny leštěnými drahokamy českými jsou vykládány. V oltáři sv. *Václava* uložena jest dvě libry těžká *přilba* sv. *Václava* a *drátěná košile*; *meč* jest schován v pokladní komoře kostelní.

Ze *Svatováclavské* kaple vedou tajné schody do korunní komory, kde na stole damaškem pokrytém v pouzdrech České královské klenoty leží, totiž: *Svatováclavská koruna*, *říšské žezlo*, *jablko*, *prsten* a *korunovační ornát*.

V kapli Svatováclavské zavírali se zemští pánové, když nového krále měli voliti.

2. Po pravé straně hlavního oltáře *stříbrný náhrobek* sv. Jana Nepomuckého ze 3700 liber stříbra, jehož cena na 200.000 zl. se udává.

3. Za velkým oltářem oltář a hrob sv. *Víta*.

4. U prostřed chrámu z bílého mramoru *společná hrobka králův a knížat českých* starší doby, kde též zakladatel tohoto chrámu *Karel* odpočívá.

5. Znameníť obraz *Kristovy tváře*, Karlem IV. r. 1369 z Říma přivezený.

Blíže chrámu sv. Víta rozkládá se na dlouhém ostrohu*) staroslavny *královský hrad* Pražský, jehož hlavním stavením jest *královský palác* čili *zámek* o třech patrech se třemi dvory. Vnitřek celého paláce obsahuje 440 komnat a 3 velké sály.

Co do vznešeného položení svého poskytuje *královský palác* překrásnou vyhlídku na celou Prahu.

V *královském paláci* přebývá *zeměpán* náš, kdykoliv Prahu navštíví; toho času jest ale stálým sídlem Jeho *Veličenství* císaře pána *Ferdinanda Dobrotivého*.

Praha má mnoho *vzdělávacích a dobročinných* ústavů, z nichž zvláště vynikají:

Unversita, polytechnika, akademie pro hudbu a výtvarné umění, *museum, ústav hluchoněmých* atd.; z ústavů dobročinných: *všeobecná nemocnice, blázinec, spořitelna* a j. v.

Pamětihodny jsou též pro nás někdejší sídelní hrady *panovníků českých*, jako *Vyšehrad* jižně u samé Prahy na pravém břehu, a *Levý Hradec* as dvě hodiny cesty pod Prahou na levém břehu *Vltavy*, kde první *křesťanský kníže Bořivoj* po

*) Úzký a příkrý skalní výběžek.

svém návratu z Moravy r. 873 první křesťanský chrám stavěti dal; *Stará Boleslav* na pravém břehu Labe, založená za panování sv. Václava od jeho bratra Boleslava, kde sv. Václav 28. září 935 od bratra svého a jeho spiklencův úkladně zavražděn byl; *Tetín*, hrad v Pražském kraji na pravém břehu Berounky, kde byla sv. *Ludmila* od vrahův, Drahomírou najatých, r. 927 zardousena. *Karlštejn* (Karlův Týn), starodávný, dosavad co do zevnitřnosti zachovalý královský hrad v pražském kraji, strmí na příkré skále v krajině lesinami zarostlé. Založen byl od otce vlasti, nezapomenutelného *Karla IV.*, po němž i pojmenován.

Hrad ten byl bezpečnou schránkou královské koruny a jiných klenotův a pokladů zemských v časech bouřlivých — a tichým přibytkem panovníka, který vzdálen hluku světového, každého roku mohl trávit nějaký čas v mravuém rozjímání a konání nábožných skutků.

Karel IV. zřídil v hradě kostel *Nanebevzetí panny Marie*, pak kostel sv. *kříže*, a mimo to dvě kaple, jednu sv. *Mikuláše* a druhou sv. *Kateřiny*. Největší nádherou skvěl se kostel sv. Kříže: kamkoliv se oko obrátilo, spočinulo na zlatě a drahých kamenech. Strop představoval oblohu nebeskou, na níž třpytily se slunce, měsíc a hvězdy od zlata, zdi vykládány byly drahokamy českými, vše na zlaté půdě, i okna skládala se z průhledných drahokamů, do pozlaceného olova zasazených. —

Libice, druhdy město s hradem, nyní pouhá ves na pravém břehu Cidliny nedaleko Poděbrad. Zde se sv. *Vojtěch*, druhý pražský biskup, zrodu *Slavníkovcův*, narodil a v mládí svém vychován byl.

Jiná znamenitější místa jsou: *Chrudim* s reálným gymnasiem a znamenitými koňskými trhy.

Kutná Hora, staroslavné hornické město, má mnoho památných a nádherných budov, mezi nimi zvláště chrám sv. Barbory; vyšší reálku a učitelství; na blízku *Sedlec* s největším chrámem v Čechách, se znamenitou kostnicí, a s továrnou na tabák.

Pardubice nad Labem, kde více dráh se sbíhá, s vyšší reálkou.

Králové Hradec, sídlo biskupa, s gymnasiem, reálkou a učitelstvím.

Josefov, vojenská pevnost.

Rychnov, gymnasium a soukenický průmysl.

Jičín s gymnasiem, reálkou a učitelstvím.

Mladá Boleslav, gymnasium, reálka a bavlnický průmysl.

Kosmonosy, továrny na kartoun.

Bělá, lesnická škola.

Liberec má znamenitý průmysl a obchod soukenický a vyšší reálku.

Libverda, lázeňské místo s vyšší hospodářskou školou.

Litoměřice nad Labem, sídlo biskupa, gymnasia, vyšší reálky a učitelství; naproti pevnost *Terezín*.

Buštěhrad a *Kladno* se znamenitými železnými hutěmi a uhelnými doly.

Mělník, nad stokem Vltavy do Labe, v jehož okolí se z Burgundských rév výborné víno pěstuje.

Příbram, horní město se znamenitými stříbrnými doly a hornickou akademií a reálným gymn.

Žatec s gymnasiem; v krajině této pěstuje se světoznámý chmel.

Karlovy Vary, Františkovy a Mariánské lázně jsou světoznámá léčitelská místa v kraji Chebském.

Plzeň, po Praze největší město v Čechách, proslulá svým „plzeňským pivem“; středisko obchodu, zvláště v západních Čechách, má gymn. a reálku.

Písek s gymnasiem a reálkou.

Budějovice na Vltavě, biskupské sídlo, něm. a české gymnasium, učit. ústav, sklad soli pro Čechy.

Tábor, původně ohražené sídlo husitských Čechů na příkrém vrchu nad řekou Lužnicí; má gymnasium a vyšší hospodářský ústav.

Německý Brod s gymnasiem; zde se dráhy z Kolína a z Pardubic v jednu spojují, která dále do Moravy přes Jihlavu vede.

Čechy jsou země plodinami všech přírodních řiší v hojné míře požehnaná; daří se zde *obilí, ovoce, víno* (u Mělníka a u Žernosek), *chmel* (u Žatce); jsou zde mohutná ložiska *kamenného uhlí* (u Kladna, u Radnice a Svatoňovic), z nichž se do roka asi 15 milionů centů dobývá, pak bohaté doly na *rudy*, zvláště v Krušných Horách, jež se proto *Rudohořím* nazývají, *stříbro* (v Příbrami a Jáchymově), *cín* (ze všech zemí rakouských pouze v Čechách, hlavně v Slavkově a Cinvaldu), *železo, olovo, měď* a jiné kovy. V Čechách jsou též světoznámá *lázeňská místa*, jež jsme svrchu jménem uvedli. Jen důležitá *síl* schází Čechám a bývá sem dovážena z Horních Rakous.

Čechy jsou *nejprůmyslnější* země celého mocnářství rakouského, zvláště se hlavní město Praha a severní kraje české velmi čilým průmyslem vyznamenávají a mnohé české výrobky, zejména *lněné, vlněné, bavlněné* a *skleněné* požívají nejchvalnější pověsti doma i v cizině; též je zde mnoho *továren, pivovarů, cukrovarů* a j. v. S plodinami a

průmyslnými výrobky, jimiž česká země nad jiné vyniká, provozuje se také znamenitý *obchod*.

O vzdělání lidu pečují četné školy a ústavy vzdělávací.

Dle starodávného (historického) práva patří Čechy, Morava a Slezsko pod jednu korunu — *Korunu Svatováclavskou*.

Halič.

Království Haličské má 1426 čtver. mil a 4,600.000 obyvatelů. Polovice národu mluví *pol-sky* a druhá *rusinsky*; řeč obou těchto národův jest řeči české příbuzná: pocházejí jako my Čechové z rodu slovanského.

Na jižní straně po hranicích táhnou se 60 mil dlouhé a až 12 mil široké hory *Karpaty* s nejvyšším vrcholem *Babí Horou*.

Přednější řeky jsou *Visla* a *Dněstr*. Jako je Visla hlavně řeka polská a spojuje Halič s Baltickým mořem, tak jest Dněstr ruský a přímá dráha k Černému moři.

Hlavní město *Lvov* leží v kotlině u říčky *Peltvi* a čítá 80.000 obyvatelů, z nichž dvě pětiny jsou Židé. Má universitu a jest sídlem tří arcibiskupův.

Vlastní město jest malé, za to však jsou hustě obydlena 4 předměstí.

V západní části Haliče leží nad řekou Vislou město *Krakov*, starodávné sídlo polských králů; nyní jsou zde zemské úřady pro obvod krakovský, universita a sídlo biskupovo.

Ve *Věličce*, *Bochni* a *Stebníku* jsou nejmocnější bány solné.

Bukovina.

Vévodství Bukovinské má 190 čtverečných

mil a 500.000 obyvatelů. Hlavní kmen jsou *Rumuni* a *Rusíni*. Země jest dosti plodná. Z drahých kovů ryžuje se něco zlata v *Bystřici*, na stříbro doluje se v *Kirlibabě*, měď dobývá se blíž *Tundulu* a nejlepší železo v *Jakobenech*. Sůl kamennou má *Kacika* a *Pertestie*.

Hlavní město jsou *Černovice* u řeky *Prutu* s 30.000 obyvatelů, se sídlem zemských úřadův a řeckého biskupa.

Sedmihrady.

Velkoknížectví Sedmihradské, které 998 čtverečných mil a 2,200.000 obyvatelů má, jest obklopeno se všech stran karpatskými horami. Má půdu sice hornatou, ale úrodnou; největší bohatství země záleží v hornictví. Těžením zlata předčí Sedmihrady všecky ostatní země rakouské. Nejmocnější doly na zlato jsou v *Zalatné*, a důležité ryžovny na zlato v řekách *Maruši* a *Samoši*.

Hlavní město *Sibín* s 25.000 obyvatelů jest sídlem zemských úřadův a pravoslavného rumunského biskupa.

Nejlidnatější a nejprůmyslnější město je *Brašov*. Většina národu mluví *rumunsky*; jsou tu také Maďari a Němci.

Uhry.

Království Uherské, které se mezi Karpatami a Alpami rozprostírá, jest co do rozsáhlosti největší země říše rakouské, má 4151 čtver. míli a 10 milionův obyvatelů. Veliká část obyvatelstva mluví *maďarsky*; severozápadní část Uher k Moravě jest *Slováky* obydlena, pak jsou zde také Němci, Cikáni a Židé. Roviny na *Dunaji* a *Tise* jsou velmi úrodné a obchod s přírodninami dů-

ležitý; hlavně vyváží se z Uher obilí, vlna, víno, kůže a dobytek.

Uhry mají mnoho zlata a stříbra. Báně na zlato a stříbro nacházejí se v *Báňské Bystřici*, v *Křemnici a Štávnici*.

V Kremnické mincovně razí se ze zlata dukáty.

V Uherských Karpatech nacházejí se velká ložiska soli.

Hlavní města *Budín* a *Pešť* leží na řece Dunaji; obě spojena jsou řetězovým mostem přes Dunaj.

Pešť má 150.000 a Budín 70.000 obyvatelů.

Pešťské trhy počítají se mezi nejznamenitější v Evropě.

Pamětihodné jest tu město *Ostřihom* u stoku řeky Hronu do Dunaje s 15.000 obyvatelů. Roku 978 narodil se zde sv. *Štěpán*, první král uherský, kterýž pak r. 995 od sv. Vojtěcha, biskupa pražského, v přítomnosti císaře německého pokřtěn byl. Na památku toho vystavěn jest zde velikolepý chrám Páně sv. Vojtěcha.

Z Uher na jih přijdeme do

Charvátska a Slavonska.

Království Charvátské a Slavonské, v jednu korunní zemi spolu spojená, zaujímají hlavně zemi mezi *Drávou* a *Sávou* ležící.

V Charvátsku jest hlavní město *Záhřeb* s 20.000 obyvatelů a v Slavonii *Osěk* s 18.000 obyvatelů.

Ku království charvátsko-slavonskému přivtělena jest *Vojenská Hranice*, která má svou zvláštní vojenskou správu. Každý schopný Hranicár jest od 18. až do 60. roku stáří zavázán k službě vo-

jenské. Účel vojska hraničárského jest, aby zabráněn byl přístup moru, v tureckých zemích často panujícího, a aby loupežnické davy z tureckých zemí vpády do říše rakouské činiti nemohly. Povrch Charvátska, Slavonska a Vojenské hranice obnáší 704 čtver. míle a 1,550.000 obyvatelů. Národ mluví řečí *charvátskou*, která náleží jako česká a polská k řečem slovanským.

Dalmacie.

Království Dalmatské, nejjižnější země rakouského mocnářství, skládá se ze tří pevných částí a z četných ostrovův. Podle povahy činí Dalmacie vlastně jen pomořský břeh moře *Jaderského*.

Hlavní plodiny jsou olej a víno; hlavní živnost na pobřeží a ostrovech jest rybařství a stavění lodí.

Povrch země obnáší 232 čtver. míle; obyvatelů jest 450.000. Národ mluví *charvátsky*.

Hlavní město *Zader* s 20.000 obyvatelů leží na výběžku při samém moři a jest sídlem zemských úřadův a biskupa.

V *Kotoru* jest nejprostrannější přístav na *Jaderském moři*.

Přímoří.

Přímoří, které z někdejších tří samostatných zemí *Gorice*, *Istrie* a *Terstu* se skládá, má 145 čtver. mil a 500.000 obyvatelů, kteří z polovice jsou *Slovinci* a z polovice *Italové* a *Charváté*.

Hlavním městem jest *Terst* se 120.000 obyvatelů; v něm soustřeďuje se obchod Rakouska s cizozemskem. V přístavu terstském hemží se ustavičně množství lodí z cizích zemí.

Pirano má výtečné solivary a znamenitý ma-

ják, t. j. světlárnu 106 stop vysokou, která za temných a bouřlivých nocí ukazuje lodím, kde je břeh.

Strašnou pohromou těchto krajin jest *bora*, t. j. prudký a studený severovýchodní vítr.

Krajinsko.

Vévodství Krajinské, které má 181 čtvr. milí a 480.000 obyvatelů, jest ze všech zemí říše rakouské nejméně úrodné, za to bohaté jest rtuť a železem. Nejbohatší doly na rtuť v celé Evropě jsou v *Idrii*. Pamětihodné jest zde *Cirknické jezero*, jeložto voda na jaře se ztrácí a na podzim opět se vrátí, tak že na něm lze ryby lovit i obilí a seno sklizeti. Přední řeka jest *Sáva*. Hlavní město *Lublcaň* má 25.000 obyvatelů.

Většina národu jsou *Slovinci*, jen něco málo Němcův.

Štýrsko.

Vévodství Štýrské má 408 čtvr. mil a 1 milion obyvatelů. Přední plodina země jest železo, z nejlepších v Evropě.

Hlavní město *Hradec* má 70.000 obyvatelů, universitu a Johaneum se znamenitými sbírkami přírodnin. Pamětihodné jest zde poutnické místo *Maria Cell*, nejslavnější v celém Rakousku.

Většina národu jsou *Němci*, třetina pak *Slovinci*.

Korutánsko.

Vévodství Korutánské má 188 čtvr. mil a 340.000 obyvatelů.

Přírodní poměry země jsou jednoduché; obilí nerodí se tolik, jako země potřebuje, za to vyváží

se ze země dříví, olovo a železo. Olova dobývá se nejvíce v *Bleiberku*.

Hlavní město *Celovec* má 15.000 obyvatelů. *Bělák* (Villach), město starobylé nad hlavní řekou Drávou, provozuje velký průmysl v železe.

Většina obyvatelstva v zemi jsou *Němci*, ostatní *Slovinci*.

Charváté a Slovinci nazývají se jinak také *Jihoslované*.

Tyrolsko.

Knížecí hrabství Tyrolské jest Alpami celé naplněno, povrch jeho obnáší 532 čtvr. míle s 870.000 obyvatelů, *Němcův* a *Vlachův*.

Že země hornatá jest, nedaří se tu daleko tolik obilí, kolik se ho spotřebuje.

V jižním Tyrolsku pěstuje se hedvábnictví. Hlavním hospodářstvím jest lesnictví a chov dobytka.

Hlavní město *Inšpruk* (Inomostí) na řece Innu má 18.000 obyvatelův.

U města *Hallu* jsou mocné bány solné.

Solnohradsko.

Vévodství Solnohradské má 130 čtver. mil a 150.000 obyvatelů, vesměs *Němcův*.

Z kovů těží se zde něco zlata a stříbra. Nejznamenitějším je zde však dobývání soli; zvláště město *Halein* má bohaté solné doly.

Hlavní město *Solnohrad* čítá 18.000 obyvatelů a jest sídlem ovdovělých císařoven.

Gastein (Gastýn) má lázně s teplými zřídly a pěkný vodopád.

Rakousy.

Arciknížectví Rakouské dělí se ve dvě části.

Východní část po obou stranách Dunaje až po řeku Enži jsou *Dolní*, západní část též po obou stranách Dunaje *Horní Rakousy*.

Povrch země hornorakouské obnáší 218 čtvr. mil se 700.000 obyvatelů, výhradně kmene *německého*.

Hlavní město *Linec* na Dunaji čítá 28.000 obyvatelův a jest sídlem zemských úřadův a biskupa.

V *Išlu* a *Hallštatu* jsou solivary. *Išl* jest též lázeňské místo, kde se ze slané vody dobré koupele připravují.

Dolní Rakousy čítají 360 čtvr. mil a 1,700.000 obyvatelů. Kromě Vídně jest obyvatelstvo v Dolních Rakousích naskrz německé. Země tato má dvě úrodné roviny, *dolinské* a *moravské* pole. Nejznamenitější výtěžky z říše minerální jsou železo a kamenné uhlí; z říše rostlin víno a obilí. Dolní Rakousy náležejí k nejprůmyslnějším zemím rakouským; průmysl soustřeďuje se hlavně ve *Vídni* a v nejbližším okolí.

Vídeň jest hlavním městem Dolních Rakous a zároveň sídlem císaře pána a nejvyšších úřadů pro celou říši.

Vídeň rozděluje se v 9 čtvrtí čili okresů. První čtvrtě tvoří město vnitřní, kde jest císařský hrad, arcibiskupský chrám sv. Štěpána a domy všech nejvyšších úřadů. Vídeň čítá skoro 600.000 obyvatelů.

Nedaleko Vídně jsou císařské letohrady *Schönbrunn*, *Laxenburk* a *Hetzendorf*.

Z Vídně rozbíhá se síť železniční do celé říše. Na sever vede železnice jedna přes Brno do Čech, druhá přes Olomúc do Haliče. Na jih přes Štýrský Hradec a Lubláš do Terstu. Na západ přes Linec do Solnohradu. Na východ přes Preš-

purk do Peště, odkud se v několika směrech po Uhlách rozchází. Největší řeka v Rakousku jest *Dunaj*, který přicházejí z Bavor u Pasova vstupuje na půdu Rakouskou.

Dunaj rozlévá se z větší části po rovinách a tvoří četnými rameny četné ostrovy. Na jednom takovém ostrovu leží *Leopoldov a Jägerzeil* u Vídně. Hlavní přítoky Dunaje jsou: *Inn, Travná, Enže, Litava, Rába, Dráva* a *Sáva* na pravém — *Morava, Váh, Hron* a *Tisa* na levém břehu.

Největší hory v rakouské říši jsou *Alpy*, nejvíce v Tyrolsku, Solnohradsku a Štýrsku. Mezi Haličí a Uhrami táhnou se hory *Tatry* čili *Karpaty*.

Rakouská říše čítá 11.300 čtverečních mil s 35 miliony obyvatelstva.

Nejsilnější jest kmen *slovanský* s 15 miliony, po něm *Němci* s 8 miliony a *Maďaři* s 5 miliony.

Část VII.

Že země má podobu koule a se kolem své osy a kolem slunce pohybuje, jest nám již z předu známo.

Osa nazýváme přímou čáru, již si od severu k jihu středem země taženou představujeme. Body na obou koncích osy jmenujeme *póly*; severní a jižní pól. Osa, jakož i každá jiná přímá čára od povrchu země středem k protější straně vedená, nazývá se *příměr země*.

Osa jest nejkratší průměr, poněvadž země na obou pólech není úplně kulatá, nýbrž trochu stlačená, což od otáčení se země od západu k východu pochází.

Uměle zhotovená zeměkoule nazývá se *globus*.

Jako každé jiné těleso má i země tři rozměry: *délku*, od západu k východu; *šířku*, od severu k jihu; a *hloubku*, vnitřní prostor od povrchu země k protější straně.

Rozměry tyto naznačují se třemi čarami.

Délku zeměpisnou znamenáme na zeměkouli kruhem od západu k východu vedeným, který ve všech bodech od obou pólů stejně vzdálen jest a *rovník* čili *aequator* se nazývá, poněvadž zemí ve dva stejné díly — jižní a severní polokouli — dělí. Rovník jest nejdelsí kruh, jež si kolem země představujeme, a dělí se jako každý kruh v 360 dílů čili *stupňů*, z nichž každý 15 zeměpisných mil čítá.

Kruhy, s rovníkem rovnoběžně představené, které čím blíže k pólům tím menšími se stávají, nazývají se *rovnoběžníky*.

Šířku zeměpisnou znamenáme obloukem, od pólu k pólu přes rovník vedeným, a že všechna na tomto oblouku ležící místa mají poledne v týž čas, jmenuje se takový oblouk *poledník* čili *meridian* a dělí se co polokruh ve 180 stupňů, tak že od rovníku ku každému pólu 90 stupňů čítá. Vzdálenost od rovníku k severnímu pólu jest *severní*, od rovníku k jižnímu pólu *jižní šířka*.

Jest patrné, že těchto poledníků jest nesčíslné množství. My však počítáme jen 360 poledníků, z nichž každý jde přes jeden stupeň rovníka. Aby se pak určiti mohlo, v které zeměpisné délce a šířce to neb ono místo leží, musí býti ustanoveno, který poledník má býti prvním. Jinak počítají Francouzové, jinak Angličané a jinak my.

Dle našeho pořádku jde poslední čili nul-poledník přes ostrov Ferro; odtud pak k východu

počítá se první, druhý atd., tak že přes Oslavany jde 34tý a přes Buchlovice 35tý poledník.

Poledníkem ostrova Ferro rozdělena jest země na našich globech na *polokouli východní* a *západní*. Mapa každé z těchto polokoulí nazývá se *planiglobem*.

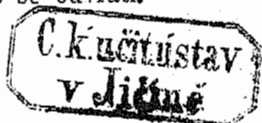
Aby se na mapách vidělo, v které zeměpisné délce a šířce ta neb ona země leží, znamenají se poledníky na severním a jižním, rovnoběžníky na západním a východním okraji mapy.

Na cestě kolem slunce mění země také svou polohu k slunci. Dne 20. března a 23. září, t. j. na začátku jara a podzimku, jest země k slunci tak postavena, že paprsky sluneční na rovník kolmo padají a zemi od pólu k pólu osvětlují. Dni a noci jsou po celé zemi sobě rovny.

Po celé jaro kloní se země severním pólem více a více k slunci, tak že 21. června t. j. na začátku léta sluneční paprsky za severní pól až do dálky $23\frac{1}{2}$ stupně zasahují (*severní polární kruh*), kdežto jižní pól až na $23\frac{1}{2}$ stupně od slunce jest odvrácen.

V ten čas má severní pól ustavičný den, jižní ale ustavičnou noc.

Paprsky sluneční padají kolmo na rovnoběžník severní polokoule $23\frac{1}{2}$ stupňů od rovníku ležící (*obratník severní*); polokoule severní má léto s dlouhými dny a polokoule jižní zimu s dlouhými nocemi. Od té doby počíná se země zase jižním pólem k slunci kloniti, přechází 23. září přes rovnováhu a pokračuje až do 21. prosince, kdy paprsky sluneční zasahují až k rovnoběžníku $23\frac{1}{2}$ stupňů od jižního pólu (*jižní polární kruh*) na protější straně, kdežto zase severní pól na $23\frac{1}{2}$ stupně od slunce se odvrátí.

Nyní má jižní pól ustavičný den, severní však ustavičnou noc. Paprsky sluneční padají kolmo na rovnoběžník jižní polokoule $23\frac{1}{2}$ stupňů od rovníku vzdálený (*obratník jižní*); polokoule jižní má léto s dlouhými dny a polokoule severní zimu s dlouhými nocemi.

Poněvadž paprsky slunečné nepadají stejným směrem na celý povrch země, není také po celé zemi stejná teplota čili stejné *podnebí*.

Dle panující teploty rozděluje se země obratníky a polárními kruhy na pět podnebních *zeměpásů* :

Obr. 3

1. *Horký pás*, pruh země na obou stranách rovníku mezi oběma obratníky, 47 stupňů široký, kde paprsky slunečné kolmo neb jen s velmi skrovným nakloněním na zem padají a za dne veliké parno čili vedro způsobují; nočního času však voda v mělkých nádobách až zamrzá.

2. *Severní*, a

3. *jižně mírný zeměpás* mezi obratníky a polárními kruhy, každý 43° široký, kde v létě nebývá přílišného horka a v zimě přílišné zimy. Čtyry roční časy se pravidelně střídají.

4. *Severní* a

5. *jižně studený zeměpás* od polárních kruhů k pólům, každý $23\frac{1}{2}$ stupňů široký, kde zimního času jest po mnoho neděl ustavičná noc, v létě pak, ač slunce mnoho neděl ani nezapadá, slunečné paprsky šikmým směrem padající zemi zahřívati nemohou. Zde jsou jen dva roční časy, zima a léto.

Obrázek náš znázorňuje rozličné tuto uvedené pásy.

Jiné podnebí, jiné také plody zemské a jiný způsob a povaha živobytí lidského.

V horkém zeměpásmu rodí se zvláště:

1. *Ze zvířat:* slonové, velbloudi, nosorožci, lvi, tygři, opice, pštrosové, papouškové, kolibříci, krokodilové, jedovatí hadi, mnohý škodlivý hmyz atd.

2. *Z rostlin:* rozličné palmy, stromovitá ka-pradí, chlebovník, cukrová třtina, kávovník, keř pepřový, čajovník, bavlník, indigo, vanilka atd.

V mírném zeměpásmu:

1. *Ze zvířat:* domácí zvířata, pak jeleni, srny, zajíci, lišky, vlci, medvědi, veverky, bažanti, pávi, krocani, slepice, množství zpěvného ptactva, včely a t. d.

2. *Z rostlin:* citroník, pomeranč, mandlovník, olivy, kaštan, ořech, broskve, jabloň a jiné stromoví ovocné, stromoví listnaté a chvojnaté, jako: duby, buky, břízy, borovice, jedle; vinný keř, četné druhy obilí, jako: pšenice, rež (žito), oves, ječmen; luštiny, brambory, tráva lučná.

V studeném zeměpásmu:

1. *Ze zvířat:* kožišnatá zvířata, jako: lední medvědi, soboli, hranostaje a j.; užitečný sob, který severanům službu našich domácích zvířat koná, vodní ptactvo atd.

2. *Z rostlin:* jsou tu po řídku smrky, jedle, břízy atd., více však zakrnělé křoví a mechy.

Za to, že ubývá zvířat pozemních, roste zde počet živočichů vodních: tuleňů, velryb, mržů, sledů atd.

Ačkoliv podnebí nemá asi takového vlivu na nerosty, jako na rostliny a zvířata, pozorujeme přece, že horký zeměpás má mnohé vzácné

drahokamy a drahé kovy, mírné zeměpásky však hojnost nerostů člověku nejužitečnějších, kovů, paliva, léčivých vod a j. v.

Jinak má se to s člověkem. Nejdokonalejšího vyvinutí docházejí lidé v zeměpásech mírných; obyvatelé tropických krajin (horkého pásu), kde příroda všeho hojně uštěďruje, stávají se lenivými a duchaprázdnyými; a taktéž i v krajinách polárních nemůže se člověk ani tělesně ani duševně povznést, poněvadž o zachování tělesného života s přírodou ustavičně musí zápasiti.

Spůsob, jakým sobě člověk výživy hledá, řídí se vždy okolnostmi jeho bydliště.

Obyvatelé pomořských krajin živí se rybářstvím a loďářstvím; v krajinách lesnatých lovem zvěře; v krajinách travnatých chovem dobytka; a v úrodných krajích rolnictvím.

Ačkoliv dle písma svatého všickni lidé z jedněch rodičů, Adama a Evy pocházejí, a tedy za jedno plémě by považováni býti měli, rozeznáváme dle tvárnosti a pleti *patero plemen lidských*:

1. *Bílé čili kaukazské*, ku kterému také my náležíme.

2. *Žluté čili mongolské*.

3. *Černé čili ethiopské*.

4. *Hnědé čili malajské*.

5. *Rudé čili americké*.

Povrch zemské koule skládá se ze *suché země* a z *vody*; suchá země jest jádrem zemské koule a prostírá se nad vodou u větších neb menších spoustách čili *pevninách*; voda vyplňuje prohlubiny pevné země.

Udává se, že voda pokrývá bezmála tři čtvrtiny veškerého povrchu země. Daleko široko rozsáhlá voda, jež suchou zemi obkličuje, nazývá se

mořem. Moře není skoro nikdy tiché; pozoruje se to na břehu mořském, kde každých šest hodin vody ubývá a druhých šest hodin zase přibývá. Ubývání slove *odliv*, přibývání *příliv*. Jen při úplném bezvětří leskne se hladina mořská jako zrcadlo.

Voda mořská, v malé, čisté, sklenné nádobě jest bezbarvá, ve větším množství však do modra nazelenalá, chuti nepřijemně hořké a slané. Slanost tato zabraňuje, aby moře hnilo a zamrzalo. Pro svou nepřijemnou chuť nehodí se ani k pití ani k vaření; proto musí plavci námořští vždy zásobu pitelué vody s sebou míti. Že moře se suchou zemí obapolně hraničí a hraničné čáry rozličné okliky tvoří, bývají částky pevnin i částky moře od toho rozličnými jmény označovány.

Kde moře daleko do pevniny sahá, jmenuje se *zálivem*, malý záliv *zátokem* neb *chobotem*; je-li chobot tak zařízen, aby koráby do něho plouti a zde se před bouří zachrániti aneb k suché zemi přistáti mohly, nazývá se *přístavem*.

Mořská úžina, *průliv* aneb *kanál* jest úzké spojení vody dvou moří mezi dvěma pevninami.

Jezerem nazývá se voda již od přírody kolem pevninou obklopená.

Krajiny při moři ležící, které od břehů mořských přehlédnouti lze, nazývají se *pomoří*.

Menší kusy pevniny, odevšad vodou obklopené, slovou *ostrovy*.

Zasahuje-li část pevniny daleko do moře, sluje *poloostrov*, je-li úzký a dlouhý, jmenuje se *okřídlí* či *ostrožeň*.

Úzký pruh suché země, který, maje z obou stran moře, dvě větší pevniny spojuje, sluje *šije*, *převlaka* či *mezimoří*.

Vysoký výstupek suché země do moře slove *předhoří* či *mys*.

Na suché zemi rozeznáváme *roviny*, *výšiny* a *doliny*.

Roviny jsou dle půdy buď zdělané, jako *pole*, *role*, *luka*, *lesy* atd., nebo nevzdeľované, jako *lada*, *stepi* a *pouště*.

Malé výšiny slují *pahrbky*, *pahorky*, *návřší*; jsou-li větší, *kopce*, *chlumy*, *vrchy* a *hory*.

Hory stávají málo kdy osamotnělé; delší řada větších hor slove *pohoří*. Vrcholy velmi vysokých hor bývají věčným sněhem a ledem pokryty a slovou *ledovce*.

Jsou také hory, jež časem svým *kouř*, *oheň*, *popel* aneb *tekutou žhavou hmotu* (lávu) vyhazují; říkáme jim *sopky*.

Mezi řadami hor prostírá se *údolí*; je-li vrchy dokola obklopeno, nazývá se *kotlina* a tvoří-li napříč skrze pohoří cestu, sluje *průsmyk*.

Jednotlivé hlavní kusy pevnin slují *díly světa*. Veškerá suchá země dělí se na *5 dílů světa*, jenžto jsou: *Evropa*, *Asie*, *Afrika*, *Amerika*, *Australie*.

Ku každému dílu světa patří mnoho ostrovů.

Starým národům známy byly jen tři díly světa: *Evropa*, *Asie*, *Afrika*, poněvadž z jednoho do druhého po suché zemi se přejíti mohlo.

Ameriku objevil Křištof Kolumbus r. 1492; *Australie* jest teprv od r. 1616 *Evropanům* známa.

Evropa, *Asie*, *Afrika* nazývá se *starý*, — a *Amerika* a *Australie* *nový svět*.

Jako díly celé pevniny tak i díly moře mají zvláštní jména :

1. *Severní* a
2. *Jižní ledové moře* ;

3. *Atlantický oceán* mezi Evropou, Afrikou a Amerikou;
4. *Indický oceán* mezi Asií, Australií a Afrikou.
5. *Tichý neb velký oceán* mezi Amerikou, Asií a Australií.

Část VIII.

E v r o p a.

Evropa jest po Australii nejmenší díl světa; jest vlastně půlostrov, poněvadž na východu od moře Chvalinského až k Lednému a na jihovýchodu od Chvalinského až k Černému v délce 350 mil s pevninou Asijskou souvisí; na ostatních stranách jest naskrz mořem obklíčena. Povrch její obnáší 182.000 čtvr. mil s 290 miliony obyvatelův. Ač skoro nejmenší ze všech dílů světa, předčí Evropa všechny ostatní svou vzdělaností a mocí. Polohou svou mezi zeměpásem studeným a horkým, jako by byla Evropa určena za střed obchodu a vzdělanosti celého světa. Žádný díl světa nemá tolik břehů mořských, tolik půlostrovů, ostrovův a chobotův jako Evropa.

Na severu oblévá ji *Ledové* a *Bílé* moře, na západu *Atlantický oceán*, jehožto části a zálivy u Evropy jsou *Severní* čili *Německé* moře, *Skagerak*, *Kategat* a *Baltické* moře, dále průliv *La Manche* a záliv *Biskajský*.

Na jihu jest moře *Středozemní* úžinou *Gibraltar*skou s oceánem spojeno, se zálivem *Lyonským* a *Janovským*, mořem *Tyrrhenským*, *Jaderským*, *Jonským* a *Aegejským*, pak *Marmorským*, *Černým* a *Azovským*.

Hlavní půlostrovy Evropy jsou :

Skandinávský, mezi mořem *Baltickým* a oceá-

nem Atlantickým; *Jutský* č. *Dánský* mezi mořem Baltickým a Severním; *Pyrenejský* mezi oceánem a mořem Středoze­m­ním; *Apeninský* mezi mořem Tyr­rhenským a Jaderským; *Balkánský* mezi Jaderským, Aegejským a Černým; a konečně *Křim* mezi Černým a Azovským mořem.

Všecky ostrovy, vyjma Island, leží blíže břehu; pevniny Evropské a dělí se hlavně na

Dánské: *Seeland, Laaland, Fünen, Island* a j.

Anglické: *Velká Británie* a *Irsko*;

Francouzské: *Korsika*;

Španělské: *Baleáry*;

Italské: *Sicilie, Sardinie* a *Elba*;

Řecké: *Negroponte* a *Cyklady*.

Z hlavnějších řek Evropských tekou do

Ledového moře: *Pečora* a *Dvína*;

Chvalinského moře: *Volga, Ural*;

Černého moře: *Dněpr, Dněstr* a *Dunaj*;

Jaderského moře: *Pád* a *Adiže*;

Středoze­m­ního: *Tiber, Rodan* a *Ebro*;

Atlantického oceánu: *Tajo* (Tachho), *Garona, Loira* (Loara), *Seina* (Séna);

Severního moře: *Rýn, Vesera* a *Labe*;

Baltického moře: *Ódra* a *Visla*.

Největší z nich jest *Volga* (Volha).

Přednější pohoří Evropejská jsou:

1. *Alpy*, po severní Itálii, jihovýchodní Francii, po Švýcarech a Rakousku. Nejvyšší vrchol *Mont blanc* 14.800'.

2. *Pyreneje* táhnou se od zálivu Biskajského k zálivu Lyonskému, oddělují půlostrov Pyrenejský od ostatní Evropy. Pic Nethou 10.720'.

3. *Apenniny*, prostupující celou Itálii, nemají vynikajících vrcholů, ale dvě sopky osaměle stojící: *Etnu* v Sicilii a *Vesuv* blíže Neapole.

4. *Balkán* jest nejdůležitější část pohoří púloostrova Balkánského, které se k Černému moři táhne.

5. *Karpaty* od ústí Moravy do Dunaje po hranicích Uherských až do Sedmihradska. Vrchol *Gerlachovský* 8.300'.

6. *Hornatina česko-moravská*, jejíž části rozličná mají jména, zahrnuje v sobě veškero horstvo Čech a Moravy.

7. *Skandinávské* pohoří na soujmeném púlostrově. *Skagastól* 7.900'.

Ural na rozhraní Evropy a Asie. *Telpos* 5540'.

Státy Evropské.

Evropa skládá se z mnoha větších a menších států, mezi nimiž jest také naše říše Rakouská.

Císařství Ruské

jest největší říše na celé zemi; neboť povrch jeho obnáší sedmý díl veškery pevniny zemské; rozprostírá se v Evropě, v Asii a v Americe; jen v Evropě čítá Rusko okolo 99.000 □ mil a 68 milionů obyvatelů; jest největší stát v Evropě, za to ale po Skandinavii nejméně lidnatý.

Obyvatelé jsou hlavné Slované, z nichž nejčetnější jsou Velkorusové, Malorusové a Poláci.

Evropské Rusko hraničí s Ledovým mořem, Asií, Černým mořem, Tureckem, Rakouskem, Pruskem, Baltickým mořem a Skandinavii.

Hlavní pohoří jest Ural na straně Asijské a Kavkaz mezi Černým a Chvalinským mořem; v Kavkazu sněžná homole Elbrus 17.400' vysoká.

Hlavní řeka Volha 500 mil dlouhá vlévá se

do moře Chvalinského. Rusko má též velmi mnoho jezer, z nichž jezero *Ladoga*, přes 300 □ mil měřící, jest největším jezerem celé Evropy.

Jak rozmanité jest podnebí v této rozsáhlé říši, tak rozmanité jsou také plody její; kdežto na severu rtuť mrzne a sotva bílý medvěd a sob výživy nalézají, roste na jihu víno, tabák, šafrán a mnohé jižní ovoce; z drahých kovů nalézá se tu také platina čili bílé zlato, zvláště v Uralu.

Císař čili *cár* Ruský jest neobmezeným panovníkem celé říše a spolu také hlavou řecko-pravoslavné církve.

Hlavní a sídelní město *Petrohrad* na řece Něvě z části v močálovité rovině, z části na ostrově Něvě, Petrem Velikým r. 1703 založené, má nyní 4 míle v obvodu a jest pro své nádherné stavby a vznešené památky jedno z nejpřednějších a nejkrásnějších měst Evropských.

Kronstadt, opevněný vojenský a obchodní přístav.

Moskva, bývalé hlavní, nyní korunovační město Ruské říše na řece stejného jména; povzneslo se hlavně od roku 1812, kdy nepřátelským vojskem byvši obsazeno, lehlo popelem.

Archangelsk při ústí Dviny do Ledného moře, již před založením Petrohradu znamenité skladiště zboží Ruského pro vývoz po moři do ciziny; též *Oděsa* při Černém moři teprv roku 1792 založená jest důležité obchodní město námořné.

Nižní Novgorod nad Volhou s největšími trhy na světě, které každoročně po celý měsíc trvají a jichž se až 300.000 prodavačův a kupcův účastní. Hlavní výrobky, jež se tu vyměňují, jsou kůže, kožešiny, vzácné látky z Asie, perle, čaj atd.

Varšava, hlavní město bývalého království

Polského, jehož část r. 1815 k Rusku přivtělena byla; má mnoho vzácných památek, pěkných palácův, kostelův atd.

Sevastopol na Krimu, znamenitá námořní pevnost při Černém moři.

Německo.

Německem nazývalo se od r. 1815—1866 třicet pět samostatných států, které za předsednictví císaře Rakouského německý spolek tvořily. Po válce Prusko-Rakouské r. 1866 Německý spolek byl zrušen; však r. 1871 po válce francouzsko-pruské úplná jednota německá za náčelnictví krále Pruského co císaře Německého znovu jest zřízena.

Největší ze států Německých jsou Prusko, Bavorsko, Badensko, Sasko atd., nejmenší pak knížetství Lichtenšteinské.

Celé nynější Německo čítá as 10.000 □ mil a 40 mil. obyvatelů, kteří jsou hlavně Němci, jen osmina (Poláci) náležejí ku kmenu Slovanskému. Za starodávna byla veliká část nynějšího Německa na západ až k Labi osazena národy slovanskými, kteří ale během času dílem vyhynuli, dílem své řeči pozbyli a poněmčeni jsou.

Německo dotýká se dvou moří: *Severního a Baltického*.

Z řek Německa nejznačnější jsou: Dunaj, Rýn, Vesera, Labe, Odra a Visla; z jezer největší Bodamské.

Znamenitější města Německa jsou:

Berlín, hlavní a sídelní město krále Pruského co císaře Německého, jedno z největších a nejpeknějších měst Evropských na písčnaté rovině na řece Sprevě. Má přes 600.000 obyvatelův.

Nedaleko Berlína *Postupim*, druhé sídelní město.

Cáchy (Aachen), starodávné město, někdejší sídlo Karla Velikého, korunovační město Německých císařův.

Kolín nad Rýnem, s nádherným chrámem, podobným našemu svatovítskému v Praze.

Vratislav, hlavní město Pruského Slezska s universitou a se znamenitými trhy, zvláště na vlnu.

Svobodná města: *Hamburk*, *Bukovec* a *Bremy* jsou důležitá obchodní města, zvláště pak udržují Hamburk a Bremy stálé obchodní spojení s Amerikou; též Frankfurt nad Mohanem, bývalé svobodné město, má rozsáhlé peněžné a měnečně obchody.

Stralsund, *Stětín*, *Gdansk* a *Kralovec* jsou pevnosti při moři Baltickém.

Drážďany, hlavní a sídelní město království *Saského* na obou březích Labe; obě části města spojuje kamenný a řetězový most; má mezi mnohými vzácnostmi též proslulou obrazárnu.

Lipsko, město s rozsáhlým obchodem v úrodné rovině mezi řekami Muldou a Sálou; pamětihodné velikou mezinárodní bitvou 16., 18. a 19. října 1813.

Mnichov, hlavní a sídelní město království Bavorského nad Bavorskou Jizerou; středisko umění a vědy celého Německa, v průmyslu vyniká zvláště hotovením optických, mathematických a chirurgických nástrojův a kovolitectvím.

Norimberk, továrnické město již staré pověsti, zvláště drobné zboží a hračky se tu zhotovují.

Kostnice, staroslavné město u jezera Bodamského, pamětihodné z roku 1414—1418, kde církevní sněm zasedal a r. 1415 Jana Husa a roku 1416 Jeronyma Pražského upáliti dal.

Mohuč, někdejší spolková pevnost v Hessách,

znamení katedrální chrám a nejstarší arcibiskupství v Německu.

Království Dánské

skládá se z mnoha ostrovův a poloostrova Jutského. Hlavnější ostrovy jsou: *Seeland*, *Laaland* a *Fünen* mezi Baltickým a Severním mořem a *Island* v Atlantickém oceánu; čítá 2.600 □ mil a 2 miliony obyvatelů kmene Německého.

Podnebí jest mírné, však pro blízké moře sychravé.

Obyvatelstvo žíví se hlavně polním hospodářstvím, chovem dobytka a lovem ryb.

Hlavní město *Kodaň* na ostrově *Seelandu* jest střediskem průmyslu a obchodu a zároveň také přístavem válečným.

Na ostrově *Islandu* sopka *Hekla*.

Království Švédské a Norské čili Skandinávie.

Obě tyto země, z nichž *Norsko* na západě a *Švédsko* na východě leží, tvoří Skandinávský poloostrov, jehož povrch čítá 13.800 □ mil s 5 miliony obyvatelů. Mají pak obě království společného krále.

Švédové i Norové náležejí ku kmeni Německému; jen v nejsevernějších krajinách jsou *Lopari* kmene Čudského.

Podnebí jest rozličné. Léto velmi teplé trvá 3 až 4 měsíce, zima ale velmi studená 8 až 9 měsíců; jara tu není.

Nejdélší den na jihu trvá až 18 hodin, na severu ale až 3 měsíce.

Medvěd a sob jsou jediní větší ssavci, kteří spolu s člověkem polární podnebí snášejí, kde jen brambory a mechy se daří.

Hlavní města jsou *Štokholm* ve Švédsku a *Kristiania* v Norsku.

Království Velkobritské,

jak se spojená tři království: *Anglicko*, *Skotsko* a *Irsko* nazývají, má 5764 □ míle a 30 milionův obyvatelů hlavně kmene Germánského č. německého.

Anglicko a *Skotsko* tvoří jeden, *Irsko* pak druhý ostrov. Anglicko jest na straně západní, Skotsko však naskrze hornaté. Podnebí jest syčravé, ale zdravé; obloha obyčejně pošmourná, časté mlhy a deště. Anglicko chová výborné koně a ovce.

Co do průmyslu má Velká Britanie první místo na světě, zvláště vyniká zbožím vlněným, bavlněným, ocelovým a hotovením strojův. Rovněž velkolepý jest obchod, který po moři do všech dílů světa se provozuje.

Londýn, hlavní město celé říše po obou březích řeky *Temže*, jest největší a nejbohatší město celého světa.

Obvod jeho obnáší více sedmi mil, město má 300.000 domů a 3 $\frac{1}{4}$ mil. obyvatelů, 700 kostelů, mnoho vzdělávacích a dobročinných ústavů, skvostné paláce, mezi nimi starožitnou radnici, podzemní průkop atd. *Londýn* vyniká velkolepým průmyslem a obchodem nade všechna města; je středem světového obchodu.

Edinburk, hlavní město Skotska, má větším dílem úzké ulice s vysokými domy o 8, ba až i o 13 patrech, tak že se v příkrých ulicích zdá, jako by domy na domech stavěny byly.

Dublín, hlavní město Irska, jest sídlo místokrále a katolického arcibiskupa.

Království Nizozemské čili Holland

hraničí na severu a na západě s mořem Severním, na východě s Německými státy a na jihu s Belgií; čítá 641 □ mili a 3½ mil. obyvatelů německého kmene.

Že země z větší části jest rovinou a níže nežli moře leží, musí před zaplavením umělými hrázemi býti chráněna.

Země není sice příliš plodná, nicméně chová mnoho pěkného hovězího a skopového dobytka, odkudž také znamenitý hollandský sýr a máslo pochází.

Hlavní řeka jest Rýn a hlavní město *Amsterdam*, veliké námořské město s přístavem a znamenitým obchodem, jež Holanďané vůbec velmi pilně provozují. V Amsterdamě zemřel r. 1671 slavný Moravan *Jan Amos Komenský*, který si o vychovatelsví dobyl zásluh nesmrtelných; pochován jest v blízkém *Naardenu*.

Haag, sídelní město krále a nejvyšší správy zemské.

Království Belgické.

Belgie, která na severu s Holandskem, na východě s Německem, na jihu s Francií a na západě se Severním mořem hraničí, jest od r. 1830 samostatný a toho času jeden z nejvzdělanějších a nejlidnatějších států evropských; čítá 535 □ mil a skoro 5 milionův obyvatelů, většinou kmene německého.

Velké bohatství má Belgie v hornictví a hutnictví. I co do průmyslu jest Belgie jeden z předních států světových.

Obchod podporuje zvláště železničná síť, jakou se žádný jiný stát evropský nemůže vykázati.

Zvláště pak vyniká tu výroba kovového zboží, strojův a střelné zbraně.

Brusel, hlavní a sídelní město, má znamenitý průmysl v krajkářství, čalounech, kobercích atd.

Waterloo a *Belle Alliance* (vyslov: Bel Aljás), slovučná válečná místa, kde r. 1815 Prusové a Angličané zvítězili nad Napoleonem I.

Ostende, proslulé námořské lázeňské město.

Republika Francouzská.

Francie hraničí s Belgií, Německem, Švýcarskem, Itálií, Středozezemním mořem, Španělskem, zálivem Biskajským a průlivem La Manche; čítá skoro 10.000 □ mil a 35 mil. obyvatelův.

Na jižní straně jest pohoří Pyrenejské, jiho-východně Alpy; všeobecně jest půda úrodná; z plodin se těží zvláště víno, olej a hedvábí.

Průmysl jest tu na vysokém stupni, zvláště vyrábění modního a nádherného zboží, hedvábných a vlněných látek, klobouků, ozdobin, voňavek atd.; průmysl i obchod podporují četné železné dráhy a plavba po vodách.

Paříž, hlavní město Francie, leží v rozsáhlé rovině po obou stranách Sény, jest 2¹/₂ hodiny dlouhá a 2 hodiny široká. Má 1³/₄ milionův obyvatelův.

Obě části města spojuje 25 mostů.

Město jest tvrzemi a hradbami obklíčeno. Paříž jest jedno z nejkrásnějších a nejslavnějších měst na světě a co do velikosti druhé v Evropě. Jest střediskem věd a umění, má mnoho vědeckých ústavův a sbírek, mnoho nádherných budov, pomníkův a proslulých památek.

V nešťastné válce s Pruskem r. 1870—1871

vzala Paříž velikých pohrom, nejvíce však po ukončení války od pařížských povstalců, kteří drahocenné památky a nádherné budovy zbořili a zničili.

Strasburk, který co město Elsasské nyní Prusku náleží, byl dříve mohútnou francouzskou pevností nad *Rýnem*, máznamenitý katedrálý chrám s nejvyšší (438') a nejkrásnější věží v Evropě.

Lyon nad Rhonou, nejbohatší, nejprůmyslnější, a co do velikosti druhé město Francie.

V *Remeši* bývali franc. králové korunováni; zde a v celé okolní krajině, která *Sampaňskem* se nazývá, daří se výborné víno, s nímž se vede rozsáhlý obchod; dobré víno se daří též u *Bordeauxe* (Bordó), jež jest důležitým obchodním městem.

Cherbourg (Šerbur), *Brest* a *Toulon* (Tulón) jsou nejdůležitější přístavy válečné. *Nizza*, slavné lázeňské místo; *Marseille* (Marzejl) a *Havre* (Havr), nejřednější námořní obchodní města. Z *Calaisu* (Kalé) a *Boulogne* (Buloň) přeprava do Anglicka.

Království Španělské.

Španělsko tvoří s Portugalskem poloostrov Pyrenejský, souvisíc s ostatní pevninou Evropskou jen částečně na straně severovýchodní; na východu jest Středozemní moře, na jih toto a Atlantický oceán, na západ Portugalsko a Atlantický oceán a na sever záliv Biskajský a Francie. Povrch země obnáší okolo 9000 □ mil s 16 miliony obyvatelův.

Ačkoliv podnebí a stav půdy příznivy jsou, jest úroda mnohem menší, než jaká by býti měla; částečně nedostatek vláhy, částečně pak nerozumné vedení hospodářství jest toho příčinou. Hlavně pěstují se zde merinové ovce jemné vlny

a hedvábnictví; zde roste korkový dub, šafrán a j. v. Znamenité jest také víno španělské jménem Jeres (Cheres) a Malaga.

Hlavní a sídelní město *Madrid* (Madrý) v jednotvárné krajině u prostřed země s 300.000 obyvatelů má veliké divadlo, zařízené k zápasům s býky.

Gibraltar (Džibrältr), pevnost na úžině stejného jména, patří Angličanům.

Cordova, se starobylým chrámem, majícím 16 věží a 100 kaplí; v průmyslu vyniká koží, zvanou kordovan.

Království Portugalské,

sousední stát Španělska, hraničí na západní a jižní straně s Atlantickým oceánem, má 1786 □ mil se 4 miliony obyvatelů.

Podnebí, plodiny i průmysl jsou tytéž jako ve Španělsku.

Lisabon, hlavní a sídelní město při ústí řeky *Tajo* (Tacho) v krásné poloze, vede rozsáhlý obchod s celým světem, čítá na 300.000 obyvatelů.

Porto, přístavní město, vede rozsáhlý obchod se znamenitým vínem „portským“, nejvíce do Anglicka.

Republika Švýcarská.

Švýcarsko, stát spolkový, jest nejhornatější stát v Evropě; více než 400 ledovců pokrývá prostor 40 □ mil. Obě hlavní řeky *Rýn* a *Rhodan* pramení se v Alpách blíže sv. Gotharda. Rýn padá na severu do Bodamského jezera, opouští je pod Kostnicí, zemi pak samou u Basileje a vlévá se do Severního moře. Též Rhodan po delším běhu padá do jezera Ženevského, z něhož u

Ženevy opět vytéká, načež na půdě francouzské do zálivu Lyonského ústí.

Ačkoliv polní hospodářství se vším vynasazením se pěstuje, nedá plodin s potřebu; za to pravým bohatstvím země jest výborný chov hovězího dobytka; dáváť znamenitý švýcarský sýr jmény *Ementálský*, *Grojský* a jinak vůbec známý.

Švýcarsko má 740 □ mil a 2¹/₂ milionu obyvatelů. Znamenitější místa jsou:

Bern, na řece *Oravě*, hlavní spolkové město s universitou; *Curych*, sídlo nejvyšších vzdělávacích ústavův a střeďiště fabrikace strojův.

Geneva (Ženeva), nejbohatší a největší město Švýcarské na jezeře stejného jména, světoznámé svým hodinářstvím a zbožím ozdobnickým.

Království Italské.

Nynější *Italie* čili Apenninský púlostrov zavírá v sobě 1. království Italské, 2. církevní stát a 3. republiku sv. Marina. Vše dohromady má 5230 □ mil a 25 milionů obyvatelův.

Podnebí jest příjemné a zdravé; v jižních krajinách a rovinách patří sních k neobyčejným zjevům, kdežto na horách Apenninských od října až do května leží.

Výnosné je zde lovení tuňáků, sardelek, ústřic a pěstování bourců. Půda jest velmi úrodná; vedlé obilí roste tu mnoho vína a jižního ovoce, moruší, pomerančů, fíků a j. a dobývá se tu znamenitý mramor.

Hlavní města v Italii se v posledním čase často měnila, tak že nynější král Italský za svého panování již v třetím městě sídlí; nejprve síděl v Turině, později ve Florencii a nyní v Římě. Řím je prastaré, slavné, věčně památné město;

staří jeho obyvatelé, *Římané*, vládli rozsáhlou říší ve třech dílech světa: v Evropě, v Asii a v Africe; od nich pocházejí tak zvaní *Románské* národové, t. j. *Vlachové* & *Italové*, *Francouzi*, *Španělové*, *Portugalci* a *Rumunové* (v Sedmíhradsku a Románii). Až do r. 1871 byl Řím hlavním městem samostatného státu, který se *církevním* nazýval. Řím až posud jest sídlem papeže, tedy střediskem katolické církve. Toto staré, pro svou historickou důležitost „*věčným Římem*“ zvané město rozkládá se na 12 *chlumech* po obou stranách *Tibery*, má 360 kostelů, mezi nimiž chrám *sv. Petra* s hroby *sv. Petra* a *Pavla* první místo zaujímá, jsa největším chrámem na celé zemi. Ze světských budov vyniká „*Vatikán*“, sídlo papežovo s uměleckými a vědeckými poklady.

Turin a *Florenc*, bývalá hlavní města Italská.

Novara, kde rakouský vůdce Radecký r. 1849 nad Piemontskými zvítězil.

Milán a *Benátky*, hlavní města někdejší Rakouské Itálie.

Massa, *Karrara* a *Pisa*, znamenité mramorové lomy.

Bologna (Boloňa), nejstarší universita, má dvě křivé věže.

Janov, přístavní město a rodiště *Kristofa Kolumba*, jenž objevil Ameriku.

Neapol, bývalé hlavní město soujmeného království, 3 hodiny od Vesuvu (3700') vzdálené, jest největší město Itálie a jedno z nejkrásnějších v Evropě. Má překrásnou vyhlídku na záliv a líbezně podnebí.

Palermo, přímořské město na ostrově Sicilském. Na východní straně ostrova sopka *Etna*, 10.260'.

Elba, hornatý ostrov, památný z časů Napoleona I. r. 1814—1815.

Císařství Turecké.

Evropské *Turecko* zaujímá větší část poloostrova Balkanského, hraničí západně s Jaderským mořem, severně s Rakouskem, východně s Černým, Marmorským a Aegejským mořem a jižně s Řeckem; má 9600 □ mil a 15 milionův obyvatelů smíšených národností, mezi nimiž polovice jest slovanská. *Sultán* (císař) jest neobmezeným panovníkem.

Příznivé podnebí a hojnost vláhy působí plodnost půdy nadobyčejnou. Mimo obyčejné plody polní daří se tu vzácné jižní ovoce, jako v Itálii a Španělsku; však hlavním bohatstvím jest chov dobytka; též včelařství a hedvábnictví se zde valně pěstuje.

Z průmyslu známá jest nám bavlněná červená turecká příze, z koží kordovan a safian, které se tu barví.

Obchod, nejvíce po vodách, záleží hlavně ve vyměňování domácích surovin za tovary a jiné zboží Evropské.

Cařihrad, hlavní a sídelní město sultána na *Bosporu* t. j. mořské úžině mezi Marmorským a Černým mořem, v překrásné poloze, jest jedno z nejstarších a nejznamenitějších měst na světě. Jakkoliv ze vzdálí, jmenovitě z *Bosporu* krásně se nese, zase smutný dojem jeho činí vnitřek: má úzké, nepravidelné a nečisté ulice, malé dřevěné domy, což příčinou častých požárů bývá. V paláci sultánově bydlí až 100.000 lidí, a město celé čítá skoro 1 milion obyvatelů všech národností na světě.

Solwi, druhé obchodní město Turecka a rodiště Slovanských apoštolů sv. Konstantina (Cyrilla) a Methodia, Moravských patronů,

Drinopol (Adrianopol) a *Plodiv* (Philipopol) při řece *Marici*, znamenitá obchodní města.

Područími státy Turecka jsou: *Srbsko* s hlavním městem *Bělehradem*; *Multánsko* a *Valašsko* (též *Romanie*) s hlavním městem *Bukareštem*; pak jest ještě v sousedství Turecka malý, neodvislý stát *Černá hora* s hlavním městem *Cetyní*.

Království Řecké.

Řecko jest teprv od roku 1832 samostatným státem, kdy se krvavou bitvou z Tureckého panství vymanilo; zaujímá jižní cíp půlostrova *Balkánského* a mnoho blízkých ostrovů. Povrch jeho obnáší 950 □ mil s 1¼ milionu obyvatelů.

Řekové proslavili se vzdělaností, vědami a uměním a stali se učiteli celého pozdějšího pokolení. V dějinách starých Řeků nalézáme mnoho slavných mudrců, básníků, dějepisců, umělců, zákonodárců, řečníků atd.

Podnebí jest mírné a zdravé, půda celkem, zvláště na ostrovech, velmi úrodná. Důležité plody jsou mořské ryby, včely, obilí, tabák, bavlna, víno a jižní ovoce; výtečný mramor, zvláště ale výborný kámen mlýnský a litografický a mořská pěna.

Atény, hlavní město, jednu míli od zálivu vzdálené, jest znamenité starobylé město, druhdy sídlo věd a umění, které se od r. 1834 ze svých ssutin poněmáhle zase pozdvihuje.

ZE KOU svabova

